



**TARİHİ YAPILARDAKİ VANDALİZMİN MİMARİ DEĞERLER
BAKIMINDAN SOSYO-KÜLTÜREL AÇIDAN İNCELENMESİ**

Elif ŞENGEL

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

OCAK 2023

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Elif ŞENGEL
18/01/2023

TARİHİ YAPILARDAKİ VANDALİZMİN MİMARİ DEĞERLER BAKIMINDAN SOSYO-KÜLTÜREL AÇIDAN İNCELENMESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Elif ŞENGEL

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Ocak 2023

ÖZET

Tarihi yapılar birer kültürel miras ögesidir ve toplumların benliğinin muhafazası açısından büyük önem arz ederler, aynı zamanda tarihlerine ışık tutarlar. Bu sebeple tarihi yapıları korumak, bakım ve onarımlarını yapmak kültürel mirası korumak adına bir gerekliliktir. Toplumların kültürlerinin sürdürülebilmesi ve tarihlerinin unutulmaması açısından önemli olan bu yapılar pek çok farklı şekilde hasar görmektedir. Tarihi yapıların hasar görme türlerine bakıldığında birçok farklı sebep ile karşılaşmakta. Bu sebeplerden bazıları kişiler tarafından yapılan ve bazıları da doğal olaylar sonucu meydana gelmektedir. Hasar türleri içinde kişilerin sebep olduğu vandalizm yani tahripçilik önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada, vandalizm, vandal ve kültürel miras kavramlarından bahsedilmiş, farklı araştırmacılar tarafından ortaya konmuş çeşitli vandalizm sınıflandırmaları incelenmiş, tarihi yapılardaki vandalizmin dünyadaki ve ülkemizdeki örneklerine yer verilmiş, vandalizme karşı alınan önlem ve yaptırımlar incelenmiş, özsaygı kavramı vurgulanarak vandalizmin önlenmesi üzerinde durulmuştur. Araştırma kapsamında, literatür taraması yapılmıştır ve internet arama motorlarında farklı dillerde anahtar kelimeler taranarak bulunan görseller derlenmiştir. Bu görseller örnek olarak kullanılmış ve vandalizm çeşidi belirtilerek sunulmuştur. Bu tez çalışmasında, tarihi yapıların özellikle kültürel miras bakımından önemi vurgulanarak korumanın gerekliliği ve vandalizmi önlemenin önemi ortaya konmak amaçlanmıştır. Sonuç olarak, hem ülkemizde hem de yurt dışında çok sayıda tarihi yapının farklı türden vandalizmlere maruz kalarak hasar gördüğü saptanmıştır. Bu probleme farklı çözüm önerileri getirilmiş ve özellikle mobil uygulama fikri, örnekleriyle detaylı olarak açıklanmıştır. Bu çalışma bilimsel ortama, tarihi yapıların korunması konusunda katkı sağlayacak ve tarihi yapılarda vandalizm konusunda farkındalık yaratacaktır.

Bilim Kodu : 80118
Anahtar Kelimeler : Vandalizm, vandal, kültürel miras, tarihi yapılar, özsaygı
Sayfa Adedi : 67
Danışman : Prof. Dr. Ali İhsan ÜNAY

SOCIO-CULTURAL EXAMINATION OF VANDALISM IN HISTORICAL
BUILDINGS IN TERMS OF ARCHITECTURAL VALUES

(M. Sc. Thesis)

Elif ŞENGEL

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

January 2023

ABSTRACT

Historical buildings are cultural heritage items and they are of great importance in terms of preserving the identity of societies, at the same time they shed light on their history. For this reason, preserving, maintaining and repairing historical buildings is a necessity in order to protect cultural heritage. These structures, which are important in terms of maintaining the cultures of societies and not forgetting their history, are damaged in many different ways. When we look at the types of damage to historical buildings, many different reasons are encountered. Some of these reasons are made by people and some of them occur as a result of natural events. Among the types of damage, vandalism caused by people plays an important role. In this study, the concepts of vandalism, vandal and cultural heritage are mentioned, various vandalism classifications put forward by different researchers are examined, examples of vandalism in historical buildings in the world and in our country are given, the precautions and sanctions against vandalism are examined, the concept of self-respect is emphasized and the prevention of vandalism is emphasized. Within the scope of the research, a literature review was made and the images found by scanning keywords in different languages in internet search engines were compiled. These images are used as examples and presented by specifying the type of vandalism. In this thesis, it is aimed to reveal the necessity of protection and the importance of preventing vandalism by emphasizing the importance of historical buildings, especially in terms of cultural heritage. As a result, it has been determined that many historical buildings, both in our country and abroad, have been damaged by exposure to different types of vandalism. Different solutions have been proposed to this problem and especially the idea of mobile application has been explained in detail with examples. This study will contribute to the scientific environment, the preservation of historical buildings and will raise awareness about vandalism in historical buildings.

Science Code : 80118

Key Words : Vandalism, vandal, cultural heritage, historical buildings, self-respect

Page Number : 67

Supervisor : Prof. Dr. Ali İhsan ÜNAY

TEŞEKKÜR

Öncelikle, tez çalışması boyunca beni daima motive eden, bilgi birikimi, deneyimi ve her görüşmemizde ufkumu açan katkılarıyla yol gösteren, desteğini esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Ali İhsan ÜNAY'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Hayattaki en büyük şansım, her zaman yanımda olan ve sevgilerini, desteklerini eksik etmeyen annem, babam ve abime, lisans eğitimim sonrası beraber çalışma fırsatı bulduğum, üzerimde çok emeği olan değerli hocam Prof. Dr. Hicran Hanım HALAÇ'a ve tez sürecindeki heyecanımı, fikirlerimi, kimi zaman da yorgunluğumu paylaşabildiğim tüm arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	ix
RESİMLERİN LİSTESİ	x
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xii
1. GİRİŞ.....	1
2. VANDALİZM.....	3
2.1. Vandalizm (Tahripçilik) Kavramı.....	3
2.2. Vandalizm Çeşitleri	5
2.3. Vandal (Tahripçi) Kavramı.....	10
2.4. İkonoklazm Kavramı	11
2.4.1. İkonoklazm örnekleri	12
2.4.2. Vandalizm ve ikonoklazm	15
2.5. Tahrif kavramı	15
3. KÜLTÜREL MİRAS	17
3.1. Kültürel Miras Kavramı.....	17
3.1.1. Kültürel miras değeri taşıyan yapıların toplum için önemi	18
3.1.2. Kültürel miras örnekleri	18
3.2. Kolektif Hafıza.....	21
4. KÜLTÜREL MİRAS DEĞERİ TAŞIYAN TARİHİ YAPILARDA VANDALİZM.....	23

Sayfa

5. TURİZM VE VANDALİZM	41
6. VANDALİZMİN ÖNLENMESİ.....	47
6.1. Vandalizme Karşı Alınan Mevcut Önlemler ve Yaptırımlar	47
6.2. Özsaygı	49
6.3. Çözüm Önerileri.....	50
7. SONUÇ	57
KAYNAKLAR	59
ÖZGEÇMİŞ	67

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Vandalizm sınıflandırması.....	9
Çizelge 5.1. Dünya Turizm Örgütü 2020 raporu, varış istikametine göre turist sayıları	42

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 2.1. Ortodoks Kilisesinden ikonoklazm örneği	12
Resim 2.2. Hz. Muhammed tarafından Kâbe'deki putların kırılması, 11. yüzyıl.....	13
Resim 2.3. Hollanda reformunda Beeldenstorm olayının resmi.....	14
Resim 3.1. Ulusal 11 Eylül Anıtı, New York	19
Resim 3.2. 1915'de inşa edilen Birinci TBMM Binası, Ankara.....	19
Resim 3.3. Zafer Takı, Paris	21
Resim 4.1. Halep Emevi Camii, Suriye	24
Resim 4.2. Ahmediye İbadethanesi, Pakistan.....	25
Resim 4.3. Bamiyan Vadisi, Afganistan.....	26
Resim 4.4. Buda heykellerinin en uzununu. 1963 yılında ve yıkımdan sonra.....	27
Resim 4.5. Kurtuba Ulu Camii, İspanya	28
Resim 4.6. Kurtuba Ulu Camii'nin tarihi sütunları.....	29
Resim 4.7. Cordoba Katedrali.....	29
Resim 4.8. Kolezyum, Roma	30
Resim 4.9. Machu Picchu, Peru	31
Resim 4.10. Çin Seddi duvarındaki yazılar	32
Resim 4.11. Turist tarafından yazı yazılan Luksor Tapınağı'ndaki kabartma, Mısır	33
Resim 4.12. Matrera Kalesi restorasyondan önceki ve sonraki hali	34
Resim 4.13. Peribacalarındaki spreylenmiş yazılar.....	35
Resim 4.14. Ankara Antik Roma Tiyatrosu, 2020.....	36
Resim 4.15. Ankara Antik Roma Tiyatrosu.....	37
Resim 4.16. Ankara Antik Roma Tiyatrosundaki tahribatlar	38
Resim 4.17. Ankara Antik Roma Tiyatrosu, 2022.....	39

Resim	Sayfa
Resim 4.18. Yale Sterling Memorial Kütüphanesi ve sansürlenmiş taş işçiliği, ABD.....	40
Resim 5.1. Yemen’in kültürel mirasları.....	44
Resim 6.1. Vandalizm uyarı levhaları.....	47
Resim 6.2. Üzerine “OK” yazılmış uyarı levhası	48
Resim 6.3. GraffitiTagr isimli mobil uygulama.....	51
Resim 6.4. GraffitiTagr haritalar	52
Resim 6.5. Vandaltrak adlı mobil uygulamanın websitesinden bir görüntü.....	53
Resim 6.6. Decoro Urbano isimli mobil uygulamanın arayüzü.....	54

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
NATO	North Atlantic Treaty Organization
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDK	Türk Dil Kurumu
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

1. GİRİŞ

Tarihi yapılar, toplumların geçmişini bilmesi, hatırlaması ve kimliğini kaybetmemesi açısından oldukça önemlidir ve de geçmişe dair önemli ipuçları barındırırlar. Bu sebeple, tarihi yapıların korunması ve gerekirse restore edilmesi bir gereklilik halini almaktadır.

Bir toplumun geçmişini ve kültürünü yansıtan bu önemli yapılar birçok yönden zarar görmektedir. Tarihi yapıların nasıl hasar gördüğüne baktığımızda çeşitli nedenler ile karşılaşmaktayız. Bazıları iç veya dış kaynaklıdır, bazıları insan yapımıdır ve bazıları da doğal afetler ya da diğer doğal olaylar sonucudur. Bu nedenler arasında da, insanlar tarafından yapılan tahribatların önemli bir rolü vardır. Bu tahripçilik “vandalizm” olarak adlandırılmaktadır. Vandalizmin birçok farklı türü ve nedeni vardır.

Literatürde vandalizmle ilgili birçok çalışma mevcuttur ancak tarihi yapılarda vandalizmle ilgili araştırmaların yetersiz olduğu görülmüştür. Bu tez çalışmasında; tarihi yapıların öneminin vurgulanması, korunmasının gerekliliğinin anlatılması ve vandalizmin önlenmesinin önemini ortaya koyarak bunun toplumsal bir sorumluluk olduğunun vurgulanması ve bu probleme çözüm önerileri sunulması amaçlanmıştır. Tezin omurgasını oluşturması planlanan başlıklar altında bir literatür bilgisi oluşturulmuştur. Bu çalışmada vandalizm kavramı üzerinde durulmuş ve vandalizm mimari değerler bakımından değerlendirilmiştir. Vandalizmin uzun yıllardır birçok farklı araştırmacı tarafından sınıflandırıldığı görülmüştür. Bu çalışmada kimler tarafından nasıl sınıflandırılmalar yapıldığına yer verilmiştir, dünyadan ve ülkemizden bazı tarihi yapılarda vandalizm örnekleri sunulmuştur ve vandalizmin mevcut durumu değerlendirilmiştir. Vandalizmin önlenmesi için alınan mevcut önlemler irdelenmiş ve değerlendirilmiştir. Ardından çözüm önerileri sunulmuş, sonuç kısmında tezin yöntemi ve sınırlılıklarından bahsedilmiştir.

2. VANDALİZM

2.1. Vandalizm (Tahripçilik) Kavramı

Vandalizm, yıllar boyunca araştırmacılar tarafından, literatürde birçok farklı kaynaktan yeniden ve farklı yönleri vurgulanarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamalardan başlıca olanlarına aşağıda yer verilmiştir.

Vandalizm kavramı literatürde ilk olarak 1794’de Abbe Henri Gregoire’nin yazmış olduğu “Rapport sur les destructions opérées par le vandalisme” adlı raporda, Fransız Devrimi sırasındaki isyanların sonucunda ortaya çıkan hasarı anlatmak için kullanılmıştır. Zaman içinde süre gelen bir terim olmuştur ve sonrasında sadece devrimsel ve sistematik şiddeti değil aynı zamanda kültürel saygısızlığı (özellikle mimariye ve sanata karşı yapılan) belirtmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır [1].

Vandalizm konusunda literatürde diğerlerine göre daha çok kabul görmüş olan sınıflandırmayı yapan ve vandalizm üzerine kitap yazmış olan İngiliz yazar Cohen Ward ise vandalizmi, düşüncesizce ya da serserice davranarak kamu mallarına zarar verme eylemi olarak tanımlamıştır [2].

Fransızca kökenli olan vandalizm sözcüğü Selahattin Öğülmüş tarafından 1993 yılında Türkçe literatürde “tahripçilik” olarak Türkçeleştirilmiştir ve şu şekilde tanımlanmıştır; “kamu mallarına zarar vermeye yönelik eylemlerde bulunma eğilimine tahripçilik (vandalizm) adı verilmektedir” [3].

Vandalizm sözcüğü Türk Dil Kurumu Güncel Sözlüğünde, “vandal olma yanlısı, vandallık” şeklinde ifade edilmektedir [4].

Sözen ve Tanyelinin yazmış olduğu Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğünde ise vandalizm şu şekilde tanımlanmıştır; “Sanat yapıtlarını bilinçli biçimde tahrip etme tutumu. Örneğin, Hristiyanlık çağının başlarında Antik tapınakların tahribi bir vandalizm örneği sayılabilir” [5].

Görüldüğü üzere yıllar içinde araştırmacılar vandalizm kavramını genellikle dönemin sorunları ve eylemin çeşidini belirterek tanımlamışlardır ancak genel olarak vandalizmi, bilinçli olarak kamuya ait sanat yapıtlarını tahrip edilmesi olarak tanımlayabiliriz.

Vandalizmin, kültürün dışı dönük bir tezahürü olduğunu ve bu nedenle somutlaşmış kültürel önemi olduğunu kuramsallaştırmış ilk kişilerden biri Alman filozof Friedrich Nietzsche'dir [6]. Vandalizm eylemleri evrensel bir problemdir ve bir "suç kültürü"nü temsil etmektedir [7].

Tarih boyunca vandalizmin örneklerine bakıldığında en çok savaşların, işgallerin neden olduğu tahripler dikkat çekmektedir.

Uluslararası hukukta savaş suçlarını tanımlayan ilk resmî sözleşmelerden biri olan Lahey Sözleşmesinin 5. Maddesinin 3. paragrafında, "Taraflar ayrıca, kültürel varlıkların her türlü hırsızlığını, talanını veya kötüye kullanılmasını ve bunlara yönelik her türlü vandalizm eylemini yasaklamayı, önlemeyi ve gerekirse durdurmayı taahhüt ederler" maddesi yer almaktadır. Bu sözleşme, 1965 yılında aralarına Türkiye'nin de katıldığı 110 devlet tarafından imzalanmıştır [8].

Silahların yıkıcı gücü tarihi yapılara büyük zararlar vermiştir. Örneğin; 1999 yılında NATO'nun Yugoslavya'yı bombalaması sonucu birçok insan hayatını kaybetmiş ve birçok yapı zarar görmüştür. Aralarında tarihi yapıların da zarar gördüğü bilinmektedir.

Bu bombalama saldırısı, aynı zamanda aralarında çevreyi ve kültürel, tarihi anıtları koruyan anlaşmaların da bulunduğu insan hakları konusunda çok sayıda uluslararası anlaşmanın da ihlalidir [9].

Tarihte önemli bir olay olan ve vandalizm örneği olarak gösterilebilecek bir diğer savaş da Afganistan Savaşıdır. Afganistan, coğrafi konumu sebebiyle dünya lideri konumundaki ülkelerin menfaat ve çıkarları yüzünden türlü politik oyunlara maruz kalan bir ülke olmuştur.

11 Eylül saldırısı sonrası Amerika'nın Afganistan'a müdahalesinden önce hazırlanan bir raporda bu saldırının nedenleri olarak gösterilen ifadeler yer almaktadır.

Afganistan üzerinde tesis edilecek bir ABD varlığı ile İran gibi bölgedeki nükleer güçler veya güç adayları üzerinde denetim sağlanabilecek, bölgenin jeokültürel dinamiklerini kontrol etme ve etkileme yeteneğine sahip olunacak, Asya'dan güneye üç iniş yolundan biri olan geçiş güzergahına hakim olunacak ve bir yandan bölgedeki enerji kaynaklarının kontrolü elde edilirken öte yandan da enerji kaynaklarının dünya pazarına taşınmasında önemli kazanımlar elde edilecektir [10].

Rapor, ABD'nin müdahaleden elde edeceği faydaları belirleyerek bölgede etkin bir güce sahip olması gerektiğine işaret etmektedir. Raporda müdahaleyi gerektirecek veya haklı çıkaracak bir nedenin varlığından söz edilmesi pek olası olmasa da ABD'nin savaş başlatmasına fırsat veren olay 11 Eylül Saldırıları olmuştur. Savaş nedeniyle birçok tarihi eser de zarar görmüştür.

Afganistan'da yıllarca süren savaş ortamı, işgalci ülkelerin ve terör örgütlerinin tarihi eserlere zarar vermesi ve yağmalanmasına sebep olmuştur. Bu saldırılar küresel çapta hasara neden olan vandalizm örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Vandalizm Çeşitleri

Vandalizm eski bir kavram olduğundan literatürde birçok farklı tanımı bulunmaktadır ve vandalizm kavramının birçok araştırmacı tarafından farklı ölçütlere göre ve farklı yorumlamalarla sınıflandırıldığı görülmektedir.

İlk olarak 1959 yılında Martin doktora tezinde¹ vandalizmi motivasyonel açıdan çeşitlendirmiştir. Vandalizmi üçe ayıran Martin, yağmacı vandalizm, kinci vandalizm ve sebepsiz vandalizm olarak sınıflandırmıştır. Yağmacı vandalizm; burada kişinin motivasyonu mali kazanç elde etmektir, umumi telefonları kırmak bu tür yağmacı davranışlara örnektir. Kinci vandalizm; burada amaç belirli bir topluluğa veya kişiye karşı duyulan düşmanlığı ya da öfkeyi göstermektir. Kinini yatıştırmak için bir mülke zarar verilmesi örnek gösterilmiştir. Sebepsiz vandalizm; buradaki failin motivasyonu daha az belirlidir ve sebepsiz gibi görünmektedir. “Başkalarını kızdırmanın verdiği zevk için kötü niyetli yıkım” Martin'in sunduğu örnektir [11].

¹ Martin, J. M. (1959). The vandals: A study of malicious mischief. Doctoral dissertation, New York University, New York.

Weinmayr 1969'da çevrenin fiziksel koşulları ile yapıların konum ve özelliklerine göre vandalizmi yedi kategoriye ayırmıştır. Birincisi, aşırı kullanım vandalizmi; park salıncağındaki zincirin aşırı kullanım yüzünden aşınması. İkincisi, uyuşmazlık vandalizmi; insanların yürüyüş yollarında onların yürütmesine engel olacak şekilde sarkan ağaç dallarının kopartılması. Üçüncüsü ise, merak vandalizmi; bir gencin suyun ne kadar yükseleceğini görmek için sopayla çeşmeye zarar vermesi. Dördüncüsü, yararlanılan vandalizm; sopayla bir deliği açmaya çalışırken meydana gelen vandalizm. Beşinci, zarar verici vandalizm; çalınma ihtimali olmayan (sabit) bir cisime zarar verme amaçlı yapılan eylemler. Altıncı, baştan çıkarıcı/karşı konulamaz vandalizm; kişinin karşı konulamaz dürtüleri ile yaptığı eylemler, grafiti en yaygın örneğidir. Son olarak yedinci, mecbur kalınan vandalizm; başka bir seçeneğin olmadığı durumda mecbur kalınarak yapılan eylemin çevreye zarar vermesi. Örneğin; Bisikleti bırakacak uygun bir yer olmadığı durumda, bisikletin ağaca yaslanmasından kaynaklanan tahribat [11].

1976'da Thaw tarafından doktora tezinde² ortaya konulan çeşitlendirme ise vandalizmi üçe ayırmaktadır. Düşmanca vandalizm; intikam, değişim ya da kazanç amacı güden eylemler. Düşüncesizlik vandalizmi; yıkıcı sonuçlarına önem verilmeden yapılan eylemlerdir. Dikkatsizlik vandalizmi; yere çöp atma ve benzeri davranışlarla örneklenen dikkatsizlik eylemleridir [11].

Zeisel 1977'de yayınladığı makalesinde okullarda meydana gelen vandalizmler üzerinden bir sınıflandırma yapmıştır; kötü amaçlı vandalizm; bilinçli olarak yapılan eylemlerdir. Örneğin; bir öğrenciye sert bir ders veren müdüre zarar vermek isteyen öğrenci, müdürün ofisindeki bir camı kırar. Yanlış adlandırılan vandalizm; hatalı tasarım (örneğin; basketbol sahasının yanına bir dizi pencere olması) sonucu meydana gelen hasarların aslında kaza olması fakat zarar gören malın sorumluları tarafından vandalizm olarak adlandırılmasıdır. Kötü amaçlı olmadan mülke zarar verilen vandalizm; çocukların ve gençlerin kendilerine oyun alanı yaratmak amaçlı yaptıkları eylemlerdir. Örneğin; okul binası duvarına spreyl boya ile hokey ağı çizilmesi. Sonradan oluşan bakım ihtiyacının ihmali sonucu oluşan vandalizm; tasarlarken ön görülmemiş bir bakım ihtiyacının giderilmemesi sonucunda meydana gelen görüntü kirliliği ve çevreye verdiği zarardır. Örneğin; yol ile okul binası arasındaki geçiş

² Thaw, R. F. (1976). *An acts-against-property model: a case study: an extension of the traditional vandalism model*. (Doctoral). United States International University, Nairobi.

yumuşatmak amaçlı tasarlanan çalılar zaman içinde yoldan sıçrayan taşlarla dolar ve hem çirkin bir görüntü oluşturur hem de çalılar zarar görmüş olur [12].

Coffield ise 1991’de yayınlanan kitabında³ vandalizmi dört ana motivasyona göre sınıflandırmıştır. Mali kazanç; sayaçların, bozuk para kutularının ya da benzerlerinin mali kazanç elde etmek amacıyla tahrip edilmesidir. Akran grubu baskısı; bir arkadaş grubu tarafından tüm katılımcıların kazandığı bir oyun gibi görülen ve sık sık başlatılan bir etkinliktir. Zevk; haz alma amacıyla yapılan eylemlerdir. Heyecan; gençlerin bir araya gelerek duygularını dışa vurmak amacıyla gerçekleştirdikleri “üretilmiş kötü niyet” barındıran eylemlerdir [11].

1971-1974 yılları arasında Stanley Cohen, günümüzde de literatürde en çok kullanılan ve kabul gören sınıflandırmayı ortaya koymuştur. Kural bozma olarak gelenekselleşmiş-kurumsallaşmış vandalizm; şenlikler ve özel günlerdeki kutlamalarda yapılan tahribatlardır Cohen bu tip eylemleri herkesin vandalizm kabul ettiği eylemlerden ayırarak bu başlıkta sıralamıştır (rutinleşme, koruma, oyun, grafiti, kurum içi vandalizm, toleranslı vandalizm). Klasik vandalizm; Cohen, gelenekselleşmiş-kurumsallaşmış olanın tersi olarak, toplumun rahatsızlık duyduğu hatta suç olarak gördüğü eylemleri de bu başlık altında toplamıştır (intikamcı vandalizm, soyguncu vandalizm, oyuncu vandalizm, kavgacı vandalizm, taktikçi vandalizm). İdeolojik vandalizm; ideolojik vandalizmde ise bilinçli olarak dikkat çekme ya da intikam alma amacıyla tahrip söz konusudur. Örneğin; ideolojik amaç doğrultusunda gerçekleştirilen yürüyüş ya da toplantılarda çıkan arbedeler sonucu çevreye verilen tahribatlar [2].

Yukarıda bahsedilen tüm araştırmacıların sınıflandırmaları dikkate alınarak karşılaştırma çalışması yapıldığında, Stanley Cohen’in var olan üç başlığına (kural bozma olarak gelenekselleşmiş-kurumsallaşmış vandalizm, klasik vandalizm, ideolojik vandalizm) ilave olarak tarafımızdan; farkında olmadan yapılan vandalizm, olumsuz koşullar, hatalı tasarım, kullanım ve uygulama nedenli vandalizm ve tümünü kapsayan kategorileri eklenmiş ve diğer sınıflandırmalar bu başlıklar altında derlenmiştir. Bu sayede sınıflandırma yapan altı araştırmacının çeşitlendirmeleri derlenmiş, yeni bir sınıflandırma ortaya koyulmaya çalışılıp, tek bir tabloda ifade edilmiştir (Çizelge 2.1).

³ Coffield, F. (1991). *Vandalism & Graffiti: The state of the art*: Calouste Gulbenkian Foundation.

Bu tez çalışması kapsamında, yapılan araştırmalar sonucunda özellikle kültürel mirasta oluşturulan vandalizm dikkate alınarak yapılan yeni sınıflandırmaya göre vandalizm çeşitleri; kural bozma olarak gelenekselleşmiş-kurumsallaşmış vandalizm (kasıtlı vandalizm, eş-grup baskısı, zevk, heyecan), klasik vandalizm (soyguncu vandalizm, düşmanlığa dayalı vandalizm, kasıtlı vandalizm, mali kazanç, eş-grup baskısı, zevk, heyecan), ideolojik vandalizm (öç almaya yönelik vandalizm, düşmanlığa dayalı vandalizm, kasıtlı vandalizm), farkında olmadan yapılan vandalizm; kişilerin veya kişinin farkında olmadan verdiği zarar sonucu ortaya çıkan vandalizm çeşididir (amaçsız vandalizm, içgüdüsel vandalizm, merak vandalizmi, düşüncesizlik vandalizmi, dikkatsizlik vandalizmi, kötü niyetli olmadan yapılan vandalizm), olumsuz koşullar, hatalı tasarım, kullanım ve uygulama nedenli vandalizm; olumsuz koşullardan kaynaklanan ve hatalı tasarlanan veya hatalı kullanım sonucu ve hatalı uygulama sonucu ortaya çıkan vandalizm çeşididir (aşırı kullanıma dayalı vandalizm, çevrenin olumsuz fiziksel koşullarına dayalı vandalizm, yanlış kullanıma dayalı vandalizm, yanlış adlandırılan vandalizm, tasarım hatalarına bağlı vandalizm), tümünü kapsayan (araçlı vandalizm, yüzey görünümünü bozma) olarak derlenmiştir (Çizelge 2.1).

Çizelge 2.1. Vandalizm sınıflandırması

		Jhon M. Martin 1959	V.M. Weinmayn 1969	R. F. Thaw 1976	J. Zeisel 1977	F. Coffield
Genel Sınıflandırma	Kural Bozma Olarak Gelenekselleşmiş-Kurumsallaşmış Vandalizm Stanley Cohen 1971-1974	-	-	-	Kasıtlı	Eş-Grup Baskısı Zevk Heyecan
	Klasik Vandalizm Stanley Cohen 1971-1974	Soyguncu	-	Düşmanlığa Dayalı	Kasıtlı	Mali Kazanç Eş-Grup Baskısı Zevk Heyecan
	İdeolojik Vandalizm Stanley Cohen 1971-1974	Öç Almaya Yönelik	-	Düşmanlığa Dayalı	Kasıtlı	-
	Farkında Olmadan Yapılan Vandalizm	Amaçsız	İçgüdüsel Merak	Düşüncesizlik Dikkatsizlik	Kötü Niyetli Olmadan Yapılan	-
	Olumsuz Koşullar, Hatalı Tasarım, Kullanım ve Uygulama Nedenli Vandalizm	-	Aşırı Kullanıma Dayalı Çevrenin Olumsuz Fiziksel Koşullarına Dayalı Yanlış Kullanıma Dayalı	-	Yanlış Adlandırılan Tasarım Hatalarına Bağlı	-
	Tümünü Kapsayan	-	Araçlı Yüzey Görünümünü Bozma	-	-	-

2.3. Vandal (Tahripçi) Kavramı

Vandal kelimesi Türk Dil Kurumu Güncel Sözlüğünde, “Miladın başlangıç yıllarında yaşayan ve Roma İmparatorluğu ile yapılan savaşlarda acımasızlığı ile ün salan bir Doğu Germen halkı” olarak tanımlanmıştır. İkinci tanımlamada ise “eski kültür ve sanat anıtlarını yıkan, bunların değerini bilmeyen kimse ya da topluluk” vandal olarak nitelendirilmektedir [4].

Vandal sözcüğü, Selahattin Öğülmüş tarafından 1993 yılında yayınladığı makalesinde “tahripçi” olarak Türkçeleştirilmiştir. Öğülmüş, tahripçiyi “belediye otobüslerinin koltuklarını yırtan; telefon kulübelerini kullanılamaz hale getiren, park, dinlenme alanları, otobüs durakları gibi kamuya açık alanlardaki eşyaları ve sanat eserlerini kıran, parçalayan, kesen, oyan; okul binalarının camlarını ve ampullerini kıran, sıraların üzerini kazan gibi eylemler yapan kişiler” olarak tanımlamıştır [3].

Ward’ın vandal tanımı ise daha özelliğlidir. Onun tanımına göre vandal kişi işçi sınıfından erkek ergendir ve eylemi ahlaksız, anlamsız veya motivasyonsuz yıkımdır. Zarar verdiği genellikle bir tür kamu malıdır ve davranışı bir sosyal sorun oluşturur [2].

Vandal kavramı için de sınıflandırmalar yapılmıştır. Örneğin Goldstein’in Martin’den⁴ yaptığı alıntıya göre Martin vandal türlerini dengesiz vandal, yasalara saygılı vandal, alt kültürel (azınlık üyesi) vandal olarak üçe ayırmıştır. Dengesiz vandal; daha geniş duygusal sorunların ortaya çıkma biçimi olarak yıkıcı davranışlarda bulunur. Yasalara saygılı vandal; geçici öfke ile veya bir olay karşısında misilleme yapma isteğinden kaynaklı olarak sözde tesadüfi vandalizi yapan kişidir. Son olarak, alt kültürel (azınlık üyesi) vandal; resmi çetelerin veya suçlu gençlik gruplarının faaliyetlerinin bir parçası olarak vandalizm sergiler [11].

⁴ Martin, J. M. (1961). *Juvenile vandalism: A study of its nature and prevention*: Thomas.

2.4. İkonoklazm Kavramı

Vandalizme benzer bir terim olan ikonoklazm için, vandalizmin de kapsadığı olumsuz eylemleri içeren bir kavram olduğunu söylenebilir.

İkonoklazm, grekçe bir terimdir. “İmge, tasvir” anlamındaki “eikon” ve “kırmak” anlamındaki “klao” sözcüklerinden meydana gelmiştir. Kültürel değerlerin dini ve politik sebeplerle bilinçli olarak tahrip edilmesi demektir [13].

İkonoklazm (ikona kırıcılık), bir kültürün kendi dini putlarına, heykellerine, anıtlarına ve diğer sembollerine dini veya siyasi amaçlarla kasıtlı saldırısıdır. Genellikle iç siyasi veya dini değişimin önemli bir parçasıdır. İspanyolların Amerika'yı fethettiği zaman olduğu gibi değildir, genellikle bir kültürün başka bir kültürün resimlerini yok etmesinden farklıdır. Aynı kültür içindeki yıkımdır. İkonoklazm, bir hükümdarın ölümünden veya iktidardan düşmesinden sonra resimlerinin imha edilmesini de kapsamaz [14].

İkonoklazmın destekçileri ya da bu olaya dâhil olan kişiler “ikonoklast” (putkırıcı) olarak adlandırılır. Tam aksine ikonalara saygı duyanlara da “ikonolater” denir. Bizans’a ait kaynaklarda ise bu kişiler “ikonofil” ya da “ikonodül” olarak geçmektedir [14].

İkonoklazm, genellikle aynı dine hizip kişiler arasındaki mezhep çekişmeleri yüzünden ortaya çıkmıştır. İkonoklazmın en büyük sebebi YHVH'nin⁵ İsrailoğulları'na emrettiği on adet emiri içeren “on emir”dir [14].

On Emir’de; “Kendin için oyma put, yukarıda göklerde olanın yahut aşağıda yerde olanın yahut yerin altında sularda olanın hiç suretini yapmayacaksın; onlara eğilmeyeceksin ve onlara ibadet etmeyeceksin” ifadesi yer almaktadır [15].

⁵ İsrailoğulları'nın Tanrısına atıfta bulunmak için kullanılan dört harfli İbranice ifade [16].

2.4.1. İkonoklazm örnekleri

Bizans İkonoklazmı

İkonoklazm hareketi Bizans tarihinde önemli bir yere sahiptir, ancak İspanya bu hareketin asıl doğum yeridir. Kiliselerde ikonaların bulunması ve bu ikonların çeşitliliği nedeniyle, M.S. 300'lü yıllarda alınan bir kararla kiliselere ikonların veya ikonların yerleştirilmesi yasaklanmıştır [17].

Avrupa'da bu kararla birlikte kiliseler yeniden düzenlenirken, ikon görevi gören imgeler Bizans Devleti sınırları içinde çoğalmıştır. 692'de II. Jüstinyen İstanbul'da bir konsil toplamış ve burada Bizans'ı 120 yıl boyunca etkileyecek bir ikonoklastik hareketin temellerini oluşturmuştur. Bu yüzden Ortodoks Kiliselerinin iç mimari öğelerindeki değişiklikler, bu kiliselerdeki çoğu ikonun ortadan kaybolmasına yol açmıştır (Resim 2.1). Başlangıçta Bizans Ortodoks Kiliselerinde kutsal kabul edilen bu ikonalar, zamanla iç ve dış etkenlerden dolayı tartışmalara neden olmuştur [17].



Resim 2.1. Ortodoks Kilisesinden ikonoklazm örneği [18]

İslam İkonoklazmı

İslam'da, figürlerin ve özellikle dini şahsiyetlerin tasvirini yasaklayan çok güçlü bir gelenek vardır. İslam tarihinde, Mekke'de bulunan Kâbe'deki putların kırılması eylemi (Resim 2.2),

İslam'a inananlar açısından büyük sembolik ve tarihi bir önem taşımaktadır. Bu hareket, Müslümanlarca Cahiliye Dönemine son verilmesini olarak görülür [13].



Resim 2.2. Hz. Muhammed tarafından Kâbe'deki putların kırılması, 11. yüzyıl [19]

Ayrıca İslam'da ikonoklazma yakın bir kavram olan anikonizm kavramı vardır. Bu kavram, “İslam sanatının bazı formlarında canlı varlıkların görüntülerinden kaçınılmasıdır. İslami anikonizm, kısmen putperestliğin yasaklanmasından ve kısmen de canlı formların yaratılmasının Tanrı'nın ayrıcalığı olduğu inancından kaynaklanmaktadır” şeklinde ifade edilmektedir [20].

Ancak anikonizm ikonoklazmdan farklıdır; ikonoklazm bir tahrip eylemi içerir, anikonizmde ise böyle bir önerme yoktur. Anikonizm, maneviyat olarak pozitif bir öze sahiptir ve İslam sanatının temellerinden biridir, ikonoklazm ise yalnızca olumsuz bir anlam içermektedir [21].

Reform İkonoklazmı

Putların ve tanrı heykellerinin yapımının yasaklanmasından etkilenen bazı Protestan reformcular, dini resimlerin kaldırılmasını teşvik etmişlerdir. Dini resimler ve heykeller zarar görmüştür. Bununla birlikte, imajlar reform edilen Avrupa şehirlerinin yetkililerinin emriyle kaldırılmıştır. 1566'da günümüz Hollanda, Belçika ve Fransa'nın kuzeyini kapsayan bölgelerinde, büyük bir Protestan ikonoklazmı yaşanmıştır. Bu olay, "Beeldenstorm" (Resim 2.3) olarak adlandırılmaktadır [14].



Resim 2.3. Hollanda reformunda Beeldenstorm olayının resmi [22]

2.4.2. Vandalizm ve ikonoklazm

Kısaca, belirli motivasyonlardan dolayı görsellere, ikonalara şiddet yoluyla zarar vermek veya ortadan kaldırmak olan ikonoklazm ve sanat eserlerinin bilinçli olarak tahrip edilmesi olan vandalizmin büyük ölçüde örtüşen kavramlar olduğu görülmektedir.

İkonoklazm da vandalizmde olduğu gibi bir tahrip olayı söz konusudur. İkonoklazm, vandalizmin daha özellikli bir parçası olarak özellikle dini ikonaların aynı kültür içerisinde diğer din ya da aynı dinin diğer mezhep mensupları tarafından tahrip edilmesi, değiştirilmesi ya da yıkılmasıdır.

İkonoklazm örnekleri aslında vandalist bir eylemin nedeni olsa da kendi içinde vandalist eylemlerdir ve birer vandalizm örneği olarak gösterilebilirler.

2.5. Tahrif kavramı

Vandalizme yakın olarak gösterebileceğimiz bir diğer kavram da tahrif kavramıdır. Tahrif, Arapça bir sözcüktür ve değiştirme, bozma anlamına gelmektedir. Müslümanların kullandığı bu kavram, Hristiyanlar ve Yahudilerin Müslümanların dini yazılarını değiştirdikleri ifade etmek amacıyla kullanılır. Müslümanlar, Yahudilerin ve Hristiyanların, Tanrı Kelamını değiştirdiklerini iddia ederler [23].

Tahrif kelimesi, “meyletmek, yönelmek, sapmak” anlamındaki harf kökünden gelmektedir. İki farklı anlam taşıyan ya da yoruma açık olan sözcükleri kasıtlı olarak bir tarafa çekmek ve sözcüklerin anlamlarını benzer başka anlamlarla değiştirmektir. İslami literatürde, kutsal metinlerinin Yahudiler ve Hristiyanlar tarafından kasıtlı olarak değiştirilmesine veya yanlış yorumlanmasına atıfta bulunmak için kullanılmıştır [24].

Tahrif kavramı için, sözcüklerin kasıtlı olarak tahrip edilmesi diyebiliriz. İkonoklazmdakine benzer olarak, dinsel bir amaçla yapılmış yıkım söz konusudur. Vandalizmin sözcükler üzerinden yapılması diyebiliriz.

3. KÜLTÜREL MİRAS

3.1. Kültürel Miras Kavramı

Kültür, medeniyet tarihi boyunca var olmuş maddi ve manevi değerlerin bütünü simgeleyen bir kavramdır. Kültür aynı zamanda toplumları birbirinden ayıran, değişen ve gelişen dinamik bir yapıdır. Kültür kavramı, tüm dünyada bir topluluğun sosyal ve ekonomik bütünlüğünün ve ulusal kimliğinin bir bileşeni olarak kabul edilmekte ve bulunduğu yere ait olma duygusunu içinde barındırmaktadır. Gelenekler, görenekler, dil, değerler ve tutumlar, mimari, el sanatları, giyim ve daha birçok faktör bir kültürün içeriğini doldurur.

Kültürel miras ise toplumun oluşturup geliştirdiği ve kuşaktan kuşağa aktarılan gelenekleri, uygulamaları, yerleri, nesneleri, sanatsal ifadeleri ve değerleri içeren bir yaşam tarzının ifadesidir. Kültürel miras, somut kültürel miras ve somut olmayan kültürel miras olarak ikiye ayrılır.

Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü'nde belirtildiği üzere; “Doğal ve kültürel miras, en geniş anlamda tüm insanlara aittir. Evrensel değerlerini anlamak, takdir etmek ve muhafaza etmek her birimizin hakkı ve sorumluluğudur” [25].

Kültür varlıkları; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır [26].

Kültür varlıkları, toplumların geçmişlerinin, tarihlerinin bir bütün olarak anlaşılmasına ve açıklanmasına olanak sağlamaktadır. Kültürel mirasın sürekliliğinin sağlanması toplumun kültürünün korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından çok önemlidir. Vandalizmden etkilenen alanlardan birisi de tarihi yerler, kültürel miraslardır. Pek çok tarihi alanın tahribata maruz kaldığı bilinmektedir. Tarihi yerlerin maruz kaldığı bu tahribatlar sonucu kültürel miraslar her geçen gün yok olup gitmektedir.

3.1.1. Kültürel miras değeri taşıyan yapıların toplum için önemi

Kent kimlikleri, onu tanımlayan öğelerin sürekliliği sayesinde oluşur ve sürdürülür. Bu nedenle şehir yaşamımız büyük çoğunlukla geçmişle ilgili bilinenler üzerine oturur ve yarına yapılan tüm aktarımların içinde bir anımsatma, hatırlatma sorumluluğu üstlenen öğeler yer alır.

“Anımsamanın bireysel olmanın ötesinde toplumsal bir yanı da bulunmaktadır. Diğer bir deyişle kente ait hafıza, toplumsal yoldan kurulan zihinsel bir süreçtir. Bu süreçte kente ait bilgiler kolektif hafıza yoluyla anımsanır ve hafıza yerleri ve mekânları üzerinden geleceğe taşınır” [27].

Nora’ya göre toplumsal hafıza da savaş meydanları, dini yapılar, mezarlıklar, hapishaneler gibi o bölgedeki somut ve fiziki öğelerin bir parçasıdır. Bu sayede bellek, o coğrafi mekân içerisinde yaşam bulur ve anıtlar, müzeler gibi öğeler hafıza mekânları olarak belirir. Öte yandan bir sokak ismi bile toplumsal kolektif belleğin sürdürülebilirliğinde rol oynayabilir [27]. Kültürel mirasımızın geçmişten gelen tüm öğelerini muhafaza etmek, gelecek nesillere aktarımını sağlayabilmek, toplumun bugünü ve yarınları için maneviyatının ve benliğinin sürdürülebilirliğini sağlar. Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün de dediği gibi “geçmişini bilmeyen geleceğine yön veremez”.

3.1.2. Kültürel miras örnekleri

Bir anıt, bir heykel, bir bina size yapıldığı dönem hakkında bilgiler verebilir ya da geçmişteki bir olayı hatırlatabilir; bir acıyı, sevinci hissettirebilir. Örneğin; bir terör saldırısı anıtı size o yıl yaşanan acıyı hissettirebilir (Resim 3.1) veya bir ulusun istikbalini simgeleyen ilk meclis binası o ülkenin tarihi hakkında size bilgiler verebilir ve dönemin mimarisinin algılanması açısından da oldukça önemlidir. Örneğin; “Birinci TBMM binası, Birinci Milli Mimarlık Döneminin Ankara’daki ilk örneklerindendir” [28] (Resim 3.2). Bu tür yapılar toplum hafızasının muhafazası için önemlidir.



Resim 3.1. Ulusal 11 Eylül Anıtı, New York [29]



Resim 3.2. 1915’de inşa edilen Birinci TBMM Binası, Ankara [30]

Kültürel varlıkların bir başka önemli olduğu konu da turizmdir. Kültürel varlıklar şüphesiz bulunduğu ülkenin turizm değerine ve gelirine büyük katkı sağlamaktadırlar ve hatta birçok ülke turistik bölgelerini orada bulunan kültürel varlıklar sayesinde pazarlamaktadır [31].

Patin'e göre de "bir ülkenin sahip olduğu kültürel varlıklar, o ülkenin turizm potansiyeline büyük katkı sağlamaktadır" [32]. Dolayısıyla, kültürel varlıkları korumak manevi öneminin yanında maddi olarak da ülkedeki birçok sektörü olumlu etkilemektedir. Bir bölgenin kültürel varlıklarının korunması zaman içinde tanınıp daha çok turist çekmesi hem turizmcilerin hem o bölgedeki esnafların hem tur şirketlerinin vb. daha birçok iş kolunun menfaatine olacaktır. O nedenle manevi yönden olduğu gibi maddi açıdan da kültürel varlıkların korunmasında toplumun tüm bireyleri kendini sorumlu hissetmelidir.

Fransa'nın başketi Paris'te bulunan Zafer Takı (Resim 3.3), 29 Temmuz 1836'da, Temmuz Devrimi'nin⁶ yıldönümü kutlamalarında açılmıştır. Zafer Takı (Arc de Triomphe), Paris'in tam bir anıtı haline gelmiştir. İnşa süreci 30 yıl sürmüştür ve büyük bir kutlama ile açılmıştır. Açılışından on yıl sonra Napolyon'un cenazesi bu takın altından geçirilmiştir. Takın altında birinci Dünya Savaşı'nda hayatını kaybeden Fransız askerlerini temsil eden ve kimliği meçhul bir askerın mezarı bulunur. Bu mezarın üzerindeki alev, Fransız ulusunun temsili haline gelmiştir ve 1923 yılından beri hiç sönmemesi sağlanmıştır. Hatta 1940 yılında Alman askerlerinin Paris'i işgal ettiği gün bile alevin sönmemesi engellenmiştir [33].

⁶ Temmuz Devrimi, Fransa'da 27 Temmuz 1830'da başlayan ve Bourbon Hanedanının kesin olarak yıkılarak liberal bir monarşinin kurulmasına ve Restorasyon döneminin kapanmasına yol açan devrimdir [35].



Resim 3.3. Zafer Takı, Paris [34]

Anma mekânları, hafıza pratiğinin mekânsal hale geldiği etkileşim mekânlarıdır. Mekânı deneyimleyenler tarafından kurulan etkileşim ilişkileri bellek tarafından şekillendirilir. Henri Bergson, hafızayı algıdan sonra zihinde gerçekleşen görüntüler üzerinden yorumlamıştır. Oluşan görüntüler, gerçekliğin zihindeki temsilleridir [36].

Bu tür yapılar toplum için yeniden anımsamaya ilişkin değerler katar. Zafer Takı gibi yapıları “amaçlanmış anıtlar” sınıfına sokmak mümkündür ancak bazı tarihi eserler başlangıçta anıt olarak yapılmasalar dahi zamanla bu değeri üstlenirler ve toplum için çeşitli durum ve olayların temsili haline gelirler.

3.2. Kolektif Hafıza

Kolektif hafıza kavramını geliştirmesiyle tanınan Fransız filozof ve sosyolog Maurice Halbwachs, hafızanın sosyal kodlara göre şekillenen “kolektif bir oluşum” olduğunu belirtmiştir [37]. Geçmişten günümüze tüm insanlığın yaşadığı gelişmeler, savaşlar, göçler vb. her türlü toplumsal olay kolektif hafıza diğer bir deyiş ile toplum belleği ya da hafızası dediğimiz kavramı şekillendirir.

Kolektif hafıza, irili ufaklı sosyal gruplar tarafından oluşturulur, paylaşılır ve miras alınır. Bu sosyal gruplar ulusları, nesilleri ve toplumları kapsayabilir [38].

Tarihi yapılar da kolektif hafızanın şekillenmesi ve korunması, kuşaklar boyu aktarılmasında önemli rol oynarlar. Bu nedenle tarihi yapıların vandalizm ya da diğer problemler sonucu zarar görmesi kolektif hafızayı zedelemektedir.

4. KÜLTÜREL MİRAS DEĞERİ TAŞIYAN TARİHİ YAPILARDA VANDALİZM

Tüm dünyada vandalizm örneklerine rastlamak mümkün. Kamusal alanlarda, parklarda, okullarda, tarihi yapılarda birçok vandalizm örneğiyle karşılaşmakta.

Dünyanın dört bir yanında kentlere kimlik kazandıran tarihi yapılar vandalizm tehdidi altındadır. Gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere kadar dünyanın her yerinde bu sorun gözlenmektedir. Yaptığımız araştırmaların sonucuna göre günümüzde özellikle savaş ve terörün neden olduğu vandalizm çok ciddi boyutlardadır.

Tarihi yapılarda vandalizm örneklerine tüm dünyada olduğu gibi maalesef Türkiye’de de rastlamak mümkün. Ülkemiz tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu topraklar kültürel açıdan çok zengin, çok kıymetlidir. Bu değerlerin önemli bir kısmı ne yazık ki hâlâ korunmadığı, denetlenmediği ve gerekli bakımları yapılmadığı için gün geçtikçe zarar görmektedir. Ülkemizde de somut kültürel miraslarımızın yitirilmesinde vandalizm büyük rol oynamaktadır.

Aşağıda çeşitli ülkelere tarihi yapılarda meydana gelen vandalizm örnekleri verilmiştir. Bu yapıların kıymetinin bilinerek değerlendirilmesi hem kuşakların kültürel miras eşitliği hem de bulunduğu ülkenin refahı için gerekliliktir, ayrıca tüm ülkeler için kültürel değerlerine sahip çıkması açısından, dünya çapında saygınlığını arttırması bakımından gibi nedenlerden ötürü büyük önem arz etmektedir.

Savaş ve terör vandalizmi; Halep Emevi Camii örneği, Suriye

Savaşlar, günümüz teknolojisiyle üretilen silahların yıkım etkisinin artması nedeniyle tarihi yapılara büyük zarar vermektedir. Hatta bu zarar, tarihi yapının tamamen yok olmasına da neden olabilmektedir.

Emeviler döneminde inşa edilen Halep'teki Emevi Camii (Halep Ulu Camii), 1986 yılında UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesi'ne alınmıştır, ancak 1300 yıllık tarihi yapı şu anda terkedilmiş bir harabe halindedir (Resim 4.1). İlk olarak 2012 saldırılarında hasar gören

Halep Ulu Camii, bir yıl içinde kullanılamaz hale gelmiştir. Tekrarlanan ağır silahlı saldırıların ardından eser, içinde depolanan mühimmatın patlamasıyla ciddi şekilde hasar görmüştür. 45 metrelik tarihi minare yıkılarak caminin avlusu ve külliyesi kullanılamaz hale gelmiştir [39].



Resim 4.1. Halep Emevi Camii, Suriye [39]

Savaş ve terör-İdeolojik vandalizm; Ahmediye İbadethanesi örneği, Pakistan

Savaş ve terör vandalizminin mağduru olan bir başka tarihi yapı da Pakistan'ın Sialkot şehrinde bulunan Ahmediye İbadethanesidir. Bir asırdan fazla süredir ayakta olan dini yapı, Ahmediye Cemaati sözcüsünün yaptığı basın açıklamasına göre; “kâfirler ve hükümet yönetimi” tarafından yıkılmıştır (Resim 4.2) [40]. Bu örnek, saldırının dini boyutu nedeniyle aynı zamanda ideolojik vandalizm örneğidir.



Resim 4.2. Ahmediye İbadethanesi, Pakistan [40]

Savaş ve terör-İdeolik vandalizm; Bamiyan Heykeli örneği, Afganistan

Afganistan'da bulunan Bamiyan Vadisi'nin arkeolojik kalıntıları ve kültürel peyzajı, 1. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar çeşitli kültürel, sanatsal ve dini gelişmeleri temsil etmektedir (Resim 4.3). Bölgede çok sayıda Budist manastır topluluğu ve kutsal alanın yanı sıra İslami dönemden kalma bazı yapılar bulunmaktadır [41].



Resim 4.3. Bamiyan Vadisi, Afganistan [41]

Afganistan’da yıllardır süregelen savaş ve iç karışıklıklar birçok vandalizm olayını meydana getirmiştir. Hükümet yönetimini ele geçiren Taliban tarafından, Mart 2001’de biri dünyadaki en fazla yüksekliğe sahip Buda heykeli olan Bamiyan Buda Heykeli olmak üzere iki ayakta Buda heykelini yıkmıştır (Resim 4.4). Heykelin bulunduğu Bamiyan Vadisi, 2003 yılında UNESCO tarafından Bamiyan Vadisi’nde bulunan kültürel ve arkeolojik kalıntılar adı altında Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi’ne alınmıştır [42].



Resim 4.4. Buda heykellerinin en uzununu. 1963 yılında ve yıkımdan sonra [43]

Bamiyan Vadisi'ndeki Taliban yıkımı uluslararası çapta tepkilere neden olmuştur. 2002 yılında Afganistan'ın kültürel mirasının korunması için Uluslararası Koordinasyon Komitesi (ICC) kurulmuştur. Komitenin amacı Afganistan'daki kültürel mirasın korunmasına yönelik tüm uluslararası çabaları koordine etmektir. Bu görevi yürütmek için Afganistan hükümeti tarafından UNESCO görevlendirilmiştir. 2003 yılından beril kurul üyeleri düzenli olarak toplantılar yaparak faaliyetlerini yürütmektedir [44]. Bu olay aynı zamanda ideolojik vandalizme de örnektir.

Savaş ve terör-İdeolojik vandalizm; Kurtuba Camii (Cordoba Katedrali) örneği, İspanya

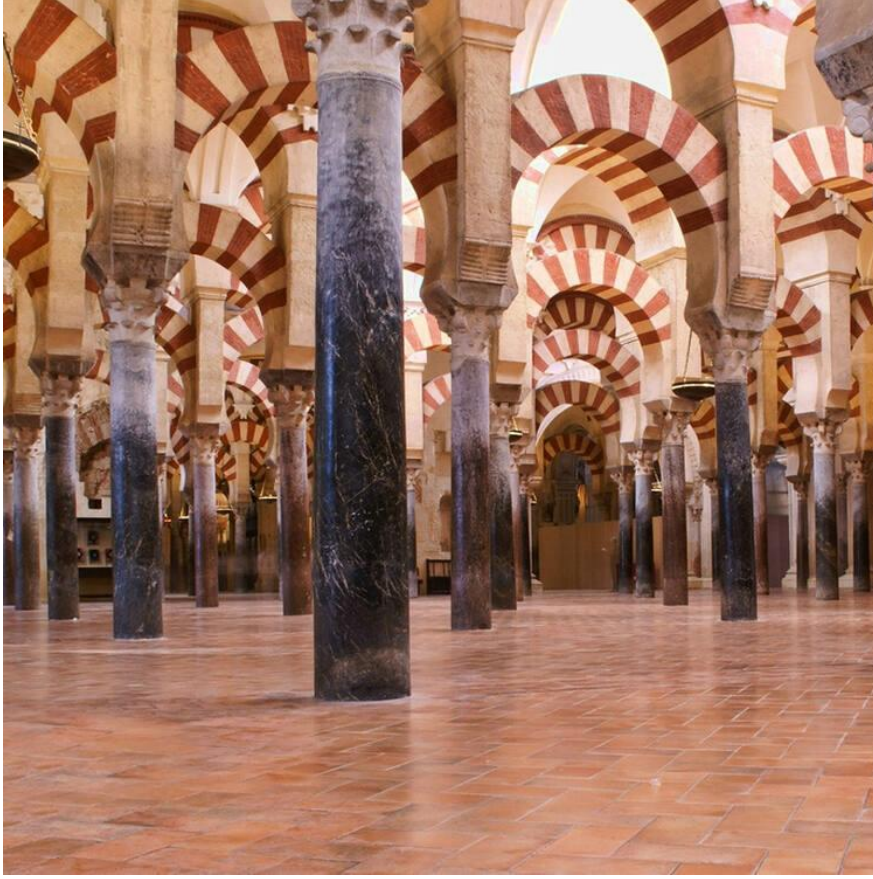
Bir başka savaş ve terör ve aynı zamanda ideolojik vandalizm örneği ise Endülüs Emevi Devleti zamanında inşa edilen ve şuan İspanya sınırları içinde yer alan Kurtuba Ulu Camii'de yapılmıştır.

Kurtuba Ulu Camii, yapımına 785 yılında başlanan ve Endülüs Emevileri döneminde, şuan İspanya'nın Cordoba şehrinde, Endülüs İslam Devletinin kurucusu I. Abdurrahman'ın

yaptırmış olduğu oldukça görkemli bir camiidir (Resim 4.5). Yapı, halen dünyanın en büyük ve ihtişamlı dini yapıları arasında yer almaktadır. Caminin inşasının tamamlanması 990 senesine kadar sürmüştür. İşlam mimarisinin ihtişamını sembolize eden 10 metre yüksekliğindeki 1419 adet görkemli sütunların (Resim 4.6) bir kısmı ne yazık ki İşpanyolların işgali sırasında yıkılmıştır. Sonrasında 1236 yılında İşpanyollar camiye katedrale (Resim 4.7)  evirmiştir [45]. Sütunların yıkılması ve caminin tahrip edilmesi, savaş ve terör vandalizmine  rnekken, cami olarak inşa edilen yapının işgal sonrası katedrale çevrilmesi de ideolojik vandalizm  rneği olarak gösterilebilir.



Resim 4.5. Kurtuba Ulu Camii, İşpanya [46]



Resim 4.6. Kurtuba Ulu Camii'nin tarihi sütunları [47]



Resim 4.7. Cordoba Katedrali [48]

UNESCO, yapıyı 1984'te Dünya Mirası Listesi'ne dâhil etmiştir [47].

Sprey boya vandalizmi; Kolezyum örneği, İtalya

Grafiti bir görsel sanat dalıdır ve sanatta özgürleşmenin önemli bir parçasıdır. Ancak yasadışı grafiti bir suçtur. Tarihi yapıların, kültür varlıklarının üzerine izinsiz yapılan grafitiler, grafiti/sprey boya vandalizmine sebep olmaktadır.

Sprey boya vandalizmi en yaygın görünen vandalizm çeşitlerinden biri olarak gösterilebilir. Vandal kişinin kendine ait olmayan alanlara, duvarlara sprey boya ile resmettiği ya da yazdığı grafitiler bu yapıları sanat ögesi olmaktan çıkarmaktadır.

Roma'da yer alan dünyaca ünlü Kolezyum, sprey boya ile tahrip edilmiştir (Resim 4.8). Yakın zamanda restore edilmiş olan 2.000 yıllık yapının bir sütununa grafiti yapılması üzerine güvenlik tartışmaları başlamıştır. Yetkililer bu tür olayların önüne geçmek için videolu gözetim sistemi kurmak istediklerini belirtmişlerdir [49].



Resim 4.8. Kolezyum, Roma [49]

Ayrıca vandal turistler, sık sık Kolezyum'un duvarlarını madeni para, anahtar, çakı gibi araçlarla kazıyarak da genellikle isimlerinin baş harflerini yazıyorlar [50].

Kontrolsüz gelişen turizm vandalizmi; Machu Picchu örneği, Peru

Kültürel varlıklar, turizmi olumlu etkilerken turizmden olumsuz da etkilenebilmektedir. Kontrolsüz turizm, söz konusu kültürel varlığa zarar vererek geri dönüşü olmayan sonuçlar doğurabilmektedir.

Dünyanın en önemli hazinelerinden biri olarak bilinen ve bir zamanlar gizli bir tapınak olan Machu Picchu (Resim 4.9) da kontrolsüz gelişen turizmden zarar görmüştür. Hatta hala bir korumayı da öngörmeyen, şehre gelen turist sayısını arttıracak olan yeni projeler geliştirilmektedir [51].



Resim 4.9. Machu Picchu, Peru [52]

Kontrolsüz gelişen turizm vandalizmi; Çin Seddi örneği, Çin

Dünya'dan bir başka tarihi yapılarda vandalizm örneği de Çin'de karşımıza çıkmaktadır. Şimdiye kadar inşa edilen en uzun yapı olan ve yüzyıllar boyunca Çin'in sınırlarını belirleyen Çin Seddi, ziyaretçileri tarafından tahrip edilmektedir. Ulusal kimliğin sembolü

haline gelen yapının duvarlarına turistler tarafından kazılarak ya da boyanarak yazılar yazılmaktadır (Resim 4.10) [53].



Resim 4.10. Çin Seddi duvarındaki yazılar [53]

Kontrolsüz gelişen turizm vandalizmi; Luksor Tapınağı örneği, Mısır

Mayıs 2013'te Çinli bir genç Luksor Tapınağı'na grafiti yapmıştır (Resim 4.11). O zamanlar 15 yaşındaki çocuk, sanat eserinin üzerine Çince “Ding Jihao buradaydı” yazarak 3.500 yıllık taş kabartmaya zarar vermiştir. Başka bir Çinli ziyaretçi grafiti fark ettikten sonra fotoğrafını çekmiş ve Çin sosyal medya platformu Weibo'da paylaşmıştır. Eylemin faili bulunduğundan sonra gencin ebeveynleri Mısır makamlarından ve Çin halkından özür dilemiştir [54].

Bu olay kamuoyunda büyük tepki toplamıştır. Wikipedia'da da “Ding Jinhao engraving scandal” olarak yer bulmuştur [55].



Resim 4.11. Turist tarafından yazı yazılan Luksor Tapınağı'ndaki kabartma, Mısır [56]

Hatalı restorasyon vandalizmi; Matrera Kalesi örneği, İspanya

Matrera Kalesi (El Castillo de Matrera), 9. yüzyılda İspanya'nın güneyindeki Cadiz tepelerinde inşa edilmiştir ve 1949'dan beri ulusal bir anıt olmuştur. Yapı, zaman içinde hasar gördüğü için mimarlar tarafından restore edilmiştir. Ancak restorasyondan sonra çekilen fotoğraflar, orijinal yapıdan farklı, uyumsuz malzemelerin kullanıldığını ortaya koymuştur (Resim 4.12). Restorasyon sonucunda İspanyol halkı, hayal kırıklıklarını dile getirmiştir. Restoratörler kendilerini savunmak için; statik açıdan riskli olan öğeleri dayanıklılaştırmak, yeni eklemelerin orijinal yapıdan ayırt edilebilmesini sağlamak ve kanunların yasakladıklarından kaçınarak restorasyonu gerçekleştirdiklerini söylemişlerdir. Fakat Matrera Kalesi'nin restorasyonunu, konservasyon uzmanları bir kültürel miras katliamı olarak tanımlamıştır [57].



Resim 4.12. Matrera Kalesi restorasyondan önceki ve sonraki hali [58]

Sprey boya vandalizmi; Peribacaları örneği, Kayseri

Nevşehir ve Kayseri sınırları içerisinde kalan, peribacalarının ve duvarları, tavanları fresklerle bezenmiş çok sayıda kilisenin bulunduğu alan, 1985 yılında “Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri” adı altında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girmiştir. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri DMA (Dünya Mirası Alanları), karışık sit yani doğal ve kültürel özelliklerini birlikte bulunduran bir Dünya Mirasıdır. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri, ülkemizde en çok turist çeken alanlardandır. Kuşkusuz, turizmin bu denli gelişmiş olması o bölge için, başta ekonomik ve sosyal yönden gelişim olmak üzere birçok yönden olumlu bir etkidir ve aynı zamanda DMA olan bu alanın korunması yalnızca ulusal değil aynı zamanda evrensel bir zorunluluk oluşturmaktadır. “Yararlanma ve koruma gibi birbirinden tümüyle farklı iki konunun böylesi bir alanda uzlaştırılması ise ancak sürdürülebilir turizmle mümkündür” [59].

DHA'nın haberine göre; Kapadokya'nın giriş noktalarından biri olan Kayseri'deki Araplı yokuşunda bulunan 40 adet peribacasından bazılarında sprej boya ile yazılar yazılmıştır (Resim 4.13). Araplı Mahallesi yetkilileri, ismi Nevşehir ile özdeşleşen peribacalarının önemli bir bölümünün de Kayseri'de bulunduğunu, ancak ne yazık ki, burada bulunan

peribacalarının tarih düşmanlarının saldırısına uğradığını, peribacalarına spreylere boyalar ile yazılar yazıldığını belirtmiştir. Bu alanın turizme kazandırılmasını, korunmasını ve gerekli onarım işlerinin yapılmasını istediklerini dile getirmişlerdir. [60].



Resim 4.13. Peribacalarındaki spreylere boyalı yazılar [60]

Bakımsızlık vandalizmi; Antik Roma Tiyatrosu örneği, Ankara

Ankara Roma Tiyatrosu araştırmamıza göre; burada aslında bakımsızlığın yanında vandalizmin birçok çeşidini bir arada görmekteyiz; amaçsızlık vandalizmi, denetimsizlik sonucu meydana gelen vandalizm, hatalı restorasyon sonucu meydana gelen vandalizm (Resim 4.14).



Resim 4.14. Ankara Antik Roma Tiyatrosu, 2020 [61]

Ankara Antik Roma Tiyatrosu, Ankara'nın Altındağ ilçesinin Ulus semtinde bulunmaktadır. Kesin olmamakla birlikte, MS 2. Yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir. 1982’de tesadüfi olarak, inşaat temel kazma çalışmaları esnasında ortaya çıkan arkeolojik buluntular sonucunda, 1982 ile 1986 yılları arasında yapılan kazılarda antik tiyatro açığa çıkarılmıştır [62].

2009 ile 2010 yılları arasında yürütülen kazı çalışmalarının ardından antik tiyatro, Ankara Büyükşehir Belediyesi’ne devredilmiş ve yapının restorasyonu gündeme gelmiştir. Planlanan proje çerçevesinde, sahne binasının yıkılmış duvarlarının “mümkün olduğu kadar özgün malzeme kullanılarak” tamamlanmasına ve yok olmuş seyirci bölümünün yapımında ilk iki sıra için özgün formda oturma sıralarının kullanılmasına karar verilmiştir [63]. Ancak orijinal halinde Ankara Taşı kullanılan yapının restorasyonunda, seyirci bölümü (cavea) aslına hiç benzemeyen beyaz mermer taşından yapılmıştır (Resim 4.15). Pek çok uzman tarafından “tarihe ve yapının aslına uygun yapılmadığı, aksine sıfırdan bir tiyatro inşa edildiği” öne sürülerek eleştirilmiştir [64].



Resim 4.15. Ankara Antik Roma Tiyatrosu [65]

Şehir ve Bölge Yüksek Plancısı Prof. Dr. Mehmet Tunçer, antik tiyatronun bu durumuna tepki olarak, alanda yaşanan vandalizmin fotoğraflarını çekmiş ve yetkililerden önlem alınmasını istemiştir (Resim 4.16). Antik tiyatronun bir bölümünün tamamen denetimsiz olduğunu belirterek, “Yer yer ateş yakılmış, yarı yanmış odunlar, galeriler isle kaplanmış. İçki şişeleri yüzünden ortalık çöplüğe dönmüş. Burada yapılanlar 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na göre tamamen suçtur. Burayı denetimsiz bırakmak da suçtur” şeklinde tarihi mekânda yaşanan vandalizme tepki göstermiştir [66].



Resim 4.16. Ankara Antik Roma Tiyatrosundaki tahribatlar [66]

Antik Tiyatro'nun rölöve ve restorasyon projeleri tamamlanmasının ardından bakımsızlığa terk edilmiştir daha sonra 2020 yılının başlarında tekrar çevre denetimi sağlanmıştır. “Arkeopark” projesi hazırlanmış ve koruma kuruluna sunulmuştur [67].

Antik tiyatroyla ilgili son gelişme ise 2020 yılının başında, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Roma Tiyatrosu ve Arkeopark Projesi'ni hayata geçirmeyi planladığını duyurmuştur. 2021'de tamamlanması planlanan proje hakkında bilgi veren Kültür ve Tabiat Varlıkları Daire Başkanı Bekir Ödemiş, “Ulus ve civarında hem tarihi mirasımızı koruyacağız hem de bu alanı dünya tarihi mirasına kazandıracağız” açıklamasında bulunmuştur [68].

2022 Nisan ayında TRT'nin yapmış olduğu bir habere göre; Kültür ve Tabiat Varlıkları Daire Başkanlığı Uygulama ve Denetim Şube Müdürü Mehmet Akif Güneş yaptığı açıklamada, alanda çalışmaların devam ettiğini ve çalışmalarını Uluslararası normlara uygun olarak yürüttüklerini belirtmiştir (Resim 4.17). Ayrıca restorasyon bittiğinde antik tiyatronun konserlere ve birçok etkinliğe ev sahipliği yapacağını, çalışmaların 2022 yılının sonuna kadar tamamlanması planlandığını açıklamıştır [69].

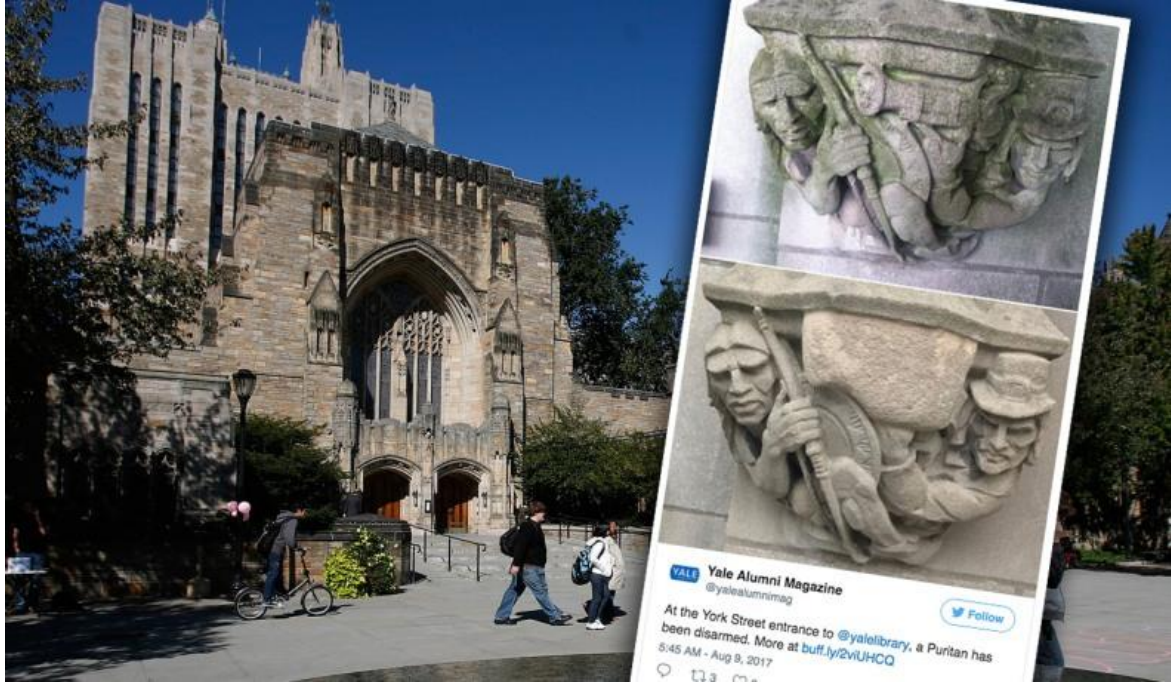


Resim 4.17. Ankara Antik Roma Tiyatrosu, 2022 [69]

Antik tiyatronun restorasyon çalışmaları hakkında son edindiğimiz bilgiye göre; Ankara Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Tabiat Varlıkları Dairesi'nin yürütmekte olduğu “Ankara Roma Tiyatrosu Restorasyonu ve Arkeopark Çevre Düzenleme Uygulamaları” projesi ile uzun bir aradan sonra tekrar dahil olduğu Tarihi Kentler Birliği'nin düzenlediği yarışmada “Metin Sözen Koruma Büyük Ödülü”nü kazanmıştır. Ödül töreni, 1 Ekim 2022 tarihinde düzenlenmiştir [70]. Fakat, henüz projenin bittiğine dair bir söyleme rastlanmamıştır.

Sansür vandalizmi; Yale Üniversitesi kütüphane binasındaki taş işçiliği örneği, ABD

Yale Üniversite'nin kütüphane binası üzerinde bulunan taş oymacılığı ögesi, 2016 yılında üniversite yönetimi kararıyla sansürlenmiştir. Taş işçiliği, bir yay tutan Kızılderili ve tüfek tutan silahlı bir Puritan'ı yan yana tasvir etmekteydi. Üniversite yönetimi bu ögenin “kışkırtıcı” olabileceği gerekçesiyle Puritan tasvirinin elindeki tüfeği taşla kapatıp sansürlemiştir (Resim 4.18) [71].



Resim 4.18. Yale Sterling Memorial Kütüphanesi ve sansürlenlen taş işçiliği, ABD [72]

Tarihi bina üzerindeki sansürleme tepkilere neden olmuştur. Amerikalı eleştirmen ve yazar Kyle Smith, Yale'in tüm tarihin mevcut siyasi tutumlara uydurulması konusundaki ısrarını vandalizmden ayırt etmenin zor olduğunu belirtmiştir ve Puritan'ın tüfeğinin sansürlenip, Kızılderili'nin yayının bırakılmasındaki amacı sorgulayarak “masum beyaz, silahlı Kızılderili tarafından tehlike altında imajı mı verilmek isteniyor” diyerek eleştirmiştir [72].

Buradaki amaç ne olursa olsun hatta iyi niyetle yapıldığı kabul edilse dahi tarihi binanın süslemelerine sansür amacıyla zarar verilmiştir dolayısıyla sansür vandalizmi yapılmıştır.

5. TURİZM VE VANDALİZM

Seyahat etmek, insanlığın ilk çağlarından beri var olan, savaş, fetih, göç, ticaret, din, merak duygusu gibi farklı faktörlerin sonucunda gerçekleşen bir eylemdir. Bu faktörlerin başlıca nedenlerinden biri ise insanların farklı kültürlere olan merakıdır. Yıllar içinde teknolojik gelişmeler, kitle iletişim araçlarının yaygın kullanılmaya başlanması, çalışan insanların izin sürelerinin uzaması ve tatil anlayışının oturması ile birlikte turizm endüstrisi de hızla gelişmiştir ve turizm küresel düzeyde önemli bir hal almıştır.

Turizmin etkileri üç ana kategoride incelenebilir. Bunlar; ekonomik etki, sosyo-kültürel etki ve çevresel bakımdan kaynaklanan etkilerdir. Ekonomik etki; artan iş imkânları, vergiler, ek gelir, enflasyon ve yerel kamu borcu gibi unsurları kapsar. Sosyo-kültürel etki; geleneksel el sanatları ve törenler, kültürlerarası iletişim ve hoşgörünün artması, suç oranının artması ve değişen kültürel gelenekleri kapsar. Çevresel bakımdan kaynaklanan etkiler ise; parklar ve yaban hayatının korunması, kalabalık, hava, su, gürültü kirliliği, vahşi yıkım, vandalizm ve çöp sorunu gibi unsurları kapsar [73].

Bir bölge sahip olduğu kültürel miraslar sayesinde turizm potansiyeline sahiptir ve içinde barındırdığı tüm eserlere iyi bakmalı ve güvenliğini sağlamalıdır. Aksi takdirde, kültür varlıkları zarar gördükçe ve bozuldukça turistlerin ilgisini de kaybedecektir. Kültür varlıklarının bakımı ve güvenliği için yetkili ve ziyaretçi kişilerin bilinçlenmesinden sonra en önemli unsur ekonomik gerekliliklerdir. Turizm, yerel ve bölgesel gelişimin itici gücüdür dolayısıyla ekonomik gelişme için pozitif bir kuvvettir ve ihtiyacı olan maddi gereksinimin tamamını karşılayabilir ve hatta daha fazlasını kazandırabilir.

Dünya Turizm Örgütü'nün yayınladığı istatistiklere göre (2020 yılında başlayan ve turizmi doğrudan etkileyen pandemi nedeniyle daha önceki yıllara bakılmıştır), varış istikâmetine göre en çok ziyaret edilen ülkeler sıralamasında, ilk yirmi ülke arasında Fransa ilk sırada yer alırken Türkiye altıncı sırada yer almıştır (Çizelge 5.1) [74].

Çizelge 5.1. Dünya Turizm Örgütü 2020 raporu, varış istikametine göre turist sayıları [74]

Sıra				(Milyon)			Değişim (%)	
'19	'18		Seri	2017	2018	2019*	18/17	19*/18
		Dünya		1332	1407	1459	5,7	3,7
1	1	Fransa	TF	86,9	89,4	..	2,9	..
2	2	İspanya	TF	81,9	82,8	83,5	1,1	0,8
3	3	ABD	TF	77,2	79,7	79,3	3,3	-0,6
4	4	Çin	TF	60,7	62,9	65,7	3,6	4,5
5	5	İtalya	TF	58,3	61,6	64,5	5,7	4,8
6	6	Türkiye	TF	37,6	45,8	51,2	21,7	11,9
7	7	Meksika	TF	39,3	41,3	45,0	5,1	9,0
8	10	Tayland	TF	35,6	38,2	39,8	7,3	4,3
9	8	Almanya	TCE	37,5	38,9	39,6	3,8	1,8
10	9	Birleşik Krallık	TF	39,5	38,7	39,4	-2,2	1,9
11	11	Japonya	VF	28,7	31,2	32,2	8,7	3,2
12	12	Avusturya	TCE	29,5	30,8	31,9	4,6	3,5
13	13	Yunanistan	TF	27,2	30,1	31,3	10,8	4,1
14	15	Malezya	TF	25,9	25,8	26,1	-0,4	1,0
15	17	Portekiz	TCE/TF	21,2	22,8	24,6	7,5	7,9
16	16	Rusya	VF	24,4	24,6	24,4	0,7	-0,5
17	14	Hong Kong(Çin)	TF	27,9	29,3	23,8	4,9	-18,8
18	18	Kanada	TF	20,9	21,1	22,1	1,2	4,8
19	19	Polonya	TF	18,4	19,6	21,2	6,6	7,8
20	20	Hollanda	TCE	17,9	18,8	20,1	4,8	7,2
21	21	Makao(Çin)	TF	17,3	18,5	18,6	7,2	0,8
22	27	Vietnam	VF	12,9	15,5	18,0	19,9	16,2
23	22	Hindistan	TF	15,5	17,4	17,9	12,1	2,8
24	26	Suudi Arabistan	TF	16,1	15,5	17,5	-3,7	13,0
25	28	Kore	VF	13,3	15,3	17,5	15,1	14,0
26	24	Hırvatistan	TCE	15,6	16,6	17,4	6,7	4,3
27	23	Macaristan	TF	15,8	17,2	16,9	8,7	-1,3
28	25	Birleşik Arap E.	THS	15,8	15,9	16,7	0,8	5,1
29	32	Endonezya	VF/TF	12,9	13,4	15,5	3,5	15,4
30	29	Singapur	TF	13,9	14,7	15,1	5,5	3,0

TF: Sınırlara gelen uluslararası turist sayısı (aynı gün gelen ziyaretçiler hariç)

VF: Sınırlara gelen uluslararası ziyaretçi sayısı (turistler ve aynı gün gelen ziyaretçiler)

TCE: Kolektif turizm işletmelerine gelen uluslararası turist sayısı

THS: Otel ve benzeri kuruluşlara gelen uluslararası turist sayısı

Kültürel mirasın turizm için çekici bir neden olduğunu söyleyebiliriz. Ancak tek başına yeterli olmadığını da görüyoruz. Yukardaki tablodaki (Çizelge 5.1) 30 ülkenin dünyanın kültürel açıdan en zengin 30 ülkesi olduğunu ve bu sıralamanın kültürel zenginlik sıralaması olduğunu söylemek doğru olmaz. Kültürel mirasların korunması, bakımı, güvenliği ve bilinirliğinin arttırılmasının da turizm açısından önemli olduğu unutulmamalıdır. Dünyada

kültürel açıdan çok zengin olduğu halde farklı sebepler yüzünden turizmin bitme noktasına geldiği pek çok ülke vardır. Bu durum, kültürel mirasların korunmasının turizm için önemini açıklamaktadır.

Örneğin; Yemen’de UNESCO Dünya Miras Listesi’ne alınmış dört önemli eser bulunmaktadır; Tarihi Şibam Şehri (Resim 5.1.a), Tarihi San'a Şehri (Resim 5.1.b), Tarihi Zabid Şehri (Resim 5.1.c), Socotra Adası (Resim 5.1.d). Şibam, San ve Zabid şehirleri kendine özgü mimarisiyle dikkat çekmektedir. Ancak maalesef Yemen’de yaşanan iç savaş ve karışıklıklar yüzünden zarar görmüşlerdir ve üçü de UNESCO tarafından tehlikede olan miraslar olarak belirlenmiştir [75].



(a)



(b)



(c)



(d)

Resim 5.1. Yemen'in kültürel mirasları a) Tarihi Şibam Şehri [76] b) Tarihi San'a Şehri [77] c) Tarihi Zabid Şehri [78] d) Socotra Adası [79]

Dünya Turizm Örgütü'nün istatistiklerine göre Yemen dünyada en az turist alan ülkeler arasındadır. Yemen kültürel açıdan her ne kadar zengin olsa da ülkedeki iç savaş ve karışıklıklar nedeniyle turizmin bitme noktasına gelmesi, kültürel miraslarda meydana gelen vandalizmin turizmi olumsuz etkilediğini açıkça göstermektedir.

Turizm yalnızca kültürel miras ya da doğal güzellik barındırmakla ilişkilendirilemez. Aynı zamanda bu potansiyeli doğru kullanıp, değerlerine sahip çıkan ve doğru turizm politikaları izleyen ülkelerin bu konuda başarılı olduğu görülmektedir.

Tarihi yapıların tümü birer turizm ögesidir. İnsanların kendi geçmişlerine ve genel olarak dünyanın geçmişine olan ilgileri, tarihi mekân ve unsurları merak etmelerine neden olur. Kişiler bu merakları nedeniyle tarihi alanları ve yapıları deneyimlemek ister, bu da turizmi arttıran bir durumdur.

Turizm araştırmacıları, anne-bebek bağlantısını betimleyen bağlanma teorisinden⁷ kaynaklanan yer bağlılığı kavramının etkisini ve önemini geniş ölçüde incelemişlerdir. Yer bağlılığı kavramı; bireyin bir çevrenin hem fiziksel hem de sosyal yönleriyle ilgili deneyimlerinin o yerle güçlü duygusal bağlar geliştirmesiyle sonuçlandığı süreç olarak tanımlanmaktadır [80].

Turizmde ise yer bağlılığı, iki veya daha fazla alt yapıdan oluşan çok boyutlu bir yapı olarak incelenir. Birinci boyut olan yer kimliği, turistin belirli bir yer veya sembolik değeri ile özdeşleşmesini temsil eden, kişisel benlik ile yer arasındaki bilişsel bağı ifade eder. İkincisi, yere bağlanmanın işlevsel yönü ile ilgilidir. Turistler tarafından belirli faaliyetler ve ihtiyaçlar için belirli bir yerin önemini açıklamaktadır. Üçüncüsü, duygusal bağlanma, turistlerin bir yere karşı hissettikleri güçlü duyguları ifade eder. Dördüncüsü, sosyal bağ, belirli bir yerin geliştirdiği sosyal ilişkilerle ilişkilendirilir. Turizmde yer bağlılığı genellikle “destinasyon (varış yeri) bağlılığı” olarak tanımlanır ve ziyaretçilerin yerlere sadakati, davranışsal niyetleri ve çevre yanlısı davranışlarıyla bağlantılıdır. Turistlerin alanla yer bağlılığı kurmalarını sağlamak kolay değildir ancak bu psikolojik anlayış, vandalizmin caydırılması üzerinde etkin bir rol oynayabilir. Ziyaretçilerin yer bağlılığı kurması sağlanabilirse, gezdikleri ve deneyimledikleri yerin değerini ve kültürel mirasın önemini benimseyerek zarar vermekten kaçınacaklardır [80].

⁷ Bağlanma teorisi veya bağlanma kuramı (İngilizce: attachment theory), psikolojide bireyin, başka bir kişiden yakınlık bekleme eğilimi ve bu kişi yanında olduğunda bireyin kendisini güvende hissetmesidir [81].

6. VANDALİZMİN ÖNLENMESİ

Tarihi yapıların tahrip edilmesi sonucu vandalizm, kültürel değerlere zarar vermektedir hatta zaman içinde yok olmasına dahi sebep olmaktadır. Önceki bölümlerde de değinildiği üzere, ülkemizin en önemli gelir kaynaklarından biri olan turizm sektörü, tarihi yapılarda meydana gelen vandalizmden oldukça olumsuz etkilenmektedir. Dolayısıyla kültürel yapıların tahrip edilmesi sonucunda toplum hem maddi hem de manevi açıdan zarar görmektedir.

6.1. Vandalizme Karşı Alınan Mevcut Önlemler ve Yaptırımlar

Çoğu kamusal alanda uyarı levhaları bulunmaktadır. Bu levhalar, insanları uyarmak, cezayı bildirmek ya da bir şeyi yasaklamak amaçlı olabilmektedirler. Genel olarak ortak amaç; sakıncalı bir eylemin gerçekleşmesini önlemektir. Vandalizm için de çeşitli caydırıcı amaçlı levhalar bulunmaktadır. Örneğin; vandalizmin suç olduğunu, grafiti vandalizmi yapan herkesin tutuklanması ve mahkûm edilmesi için 500 \$'a kadar varan ödül verileceğini belirten levha (Resim 6.1.a), bölgenin kameralarla izlendiğini ve vandalların yargılanacağını belirten levha (Resim 6.1.b).



Resim 6.1. Vandalizm uyarı levhaları a) Para cezası ile ilgili levha [82] b) Güvenlik kamerası ile ilgili levha [82]

Bu uyarıların çabası bir algı oluşturmak ve sonucunda istenilen eylemsizliğin ya da eylemin gerçekleşmesidir ancak her hangi bir idrak olayının var olabilmesi için her şeyden önce, idrak edebilecek biyofizyolojik bir altyapı ile donatılmış bir organizma ve algıda seçiciliği sağlayacak bir ilgi ve kişilik yapısı olması gerekmektedir [83]. Dolayısıyla gerekli niteliklere sahip olmayan kişiler için uyarı levhaları çok anlamlı olmamaktadır. Aşağıda verilen örnekte olduğu gibi; uyarı levhası vandalizme uğrayarak, kendi etkisizliğini üzerinde sergileyebilmektedir (Resim 6.2). Aslında bu örnek de göstermektedir ki maalesef bu önlemler tek başına oldukça yetersiz kalmaktadır.



Resim 6.2. Üzerine “OK” yazılmış uyarı levhası [84]

Sözlü ya da yazılı uyarıların yetersiz kaldığı durumlarda ilgili otoriteler tarafından ceza yoluyla caydırma yoluna başvurulabilmektedir. Ülkelerin kanunları, yasaları bu cezaların boyutunu belirlemektedir.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 10. maddesinde belirtildiği üzere; “Her kimin mülkiyetinde veya idaresinde olursa olsun, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak, aldırarak ve bunların her türlü denetimini yapmak veya kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeler ve valiliklere yaptırmak, Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir” [26].

Ülkemizdeki Vandalizm yaptırımlarıyla ilgili Türk Ceza Kanunu’nda yer alan ifadeye göre; 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanununda “mala zarar verme” adıyla 151. ,152. ve 153. maddeler ile düzenlenmiştir. 151/1. maddesine göre; “Başkasının taşınır veya taşınmaz malını kısmen veya tamamen yıkan, tahrip eden, yok eden, bozan, kullanılamaz hâle getiren veya kirleten kişi, mağdurun şikâyeti üzerine, dört aydan üç yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır”. 152/1. maddesi ise;

“kamu kurum ve kuruluşlarına ait, kamu hizmetine tahsis edilmiş veya kamunun yararlanmasına ayrılmış yer, bina, tesis veya diğer eşya hakkında işlenmesi hâlinde, fail hakkında bir yıldan altı yıla kadar hapis cezasına hükmolunur”. 152/2. maddesinde ise; “Mala zarar verme suçunun; Yakarak, yakıcı veya patlayıcı madde kullanarak işlenmesi hâlinde, verilecek ceza iki katına kadar artırılır” şeklinde hüküm verilmiştir. 153/1. maddesine göre; “İbadethanelere, bunların eklentilerine, buralardaki eşyaya, mezarlara, bunların üzerindeki yapılara, mezarlıklardaki tesislere, mezarlıkların korunmasına yönelik olarak yapılan yapılara yıkmak, bozmak veya kırmak suretiyle zarar veren kişi, bir yıldan dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır” [85].

NY Times’ın haberine göre; Peru hükümeti, Machu Picchu Tapınağı’na zarar vermekle suçlanan bir grup turisti sınır dışı etmiştir. Yetkililerin yaptığı açıklamaya göre turistler, bir taş duvar parçasının düşmesine ve zeminin çatlamasına neden olmuştur. Bakanlık, grubun gece vakti yasadışı bir şekilde bölgeye girerek Tapınağın taş duvarına zarar verdiğine dair kanıt bulunduğunu söylemiştir. Peru Ulusal Polisi, turistlerden beşinin Bolivya’ya sınır dışı edildiğini söylemiştir. 28 yaşındaki Arjantinli turist, kültürel mirasa karşı suç işlemekle suçlanmış ve Peru’da gözaltına alınmıştır [52].

Vandalizm için dünyanın farklı yerlerinde çok farklı hatta ilginç cezalar ve yaptırımlar uygulanmaktadır. Örneğin; Singapur’da, vandalizm için azami para cezası 2.000 dolar veya üç yıla kadar hapis cezasına ek olarak, sopaıyla 3-8 vuruş cezası uygulanmaktadır [86].

6.2. Özsaygı

Özsaygı; “kişide, kendi kişiliğini alçaltmaktan insanı alıkoyan ve başkalarınca da alçaltılmayı hoş karşılamayan duygu, kişinin kendi özüne, kişiliğine beslediği saygı” olarak tanımlanmaktadır [87].

Vandalizm bir denetimsizlik problemidir. Toplumdaki bireylerin dıştan denetimli değil içten denetimli olması bu sorunun büyük bir kısmını çözebilecek düzeyde önem taşımaktadır. Özsaygı için de içten denetim kavramının yapı taşı denilebilir. Çünkü kişi ancak kendine saygılı olabilirse çevresindekilere saygı gösterebilir.

Sağlıklı bir özsaygı, bir kişi kendini gerçekçi bir şekilde görebildiğinde ve değerlendirebildiğinde mümkündür. Kendini gerçekçi görebilen kişiler; sınırlarını, güçlü yanlarını ve kendilerini zorlayan yönlerini bilen ve kendini tanıyan kişilerdir. Özsaygısı

yüksek olan bireyler, bulundukları ortama uyum sağlama konusunda da başarılıdır. Dolayısıyla özsaygısı düşük olan yani kendine saygısı olmayan bireylerin çevrelerine de saygıları yoktur, bu nedenle bu kişiler vandalizme daha yatkındır.

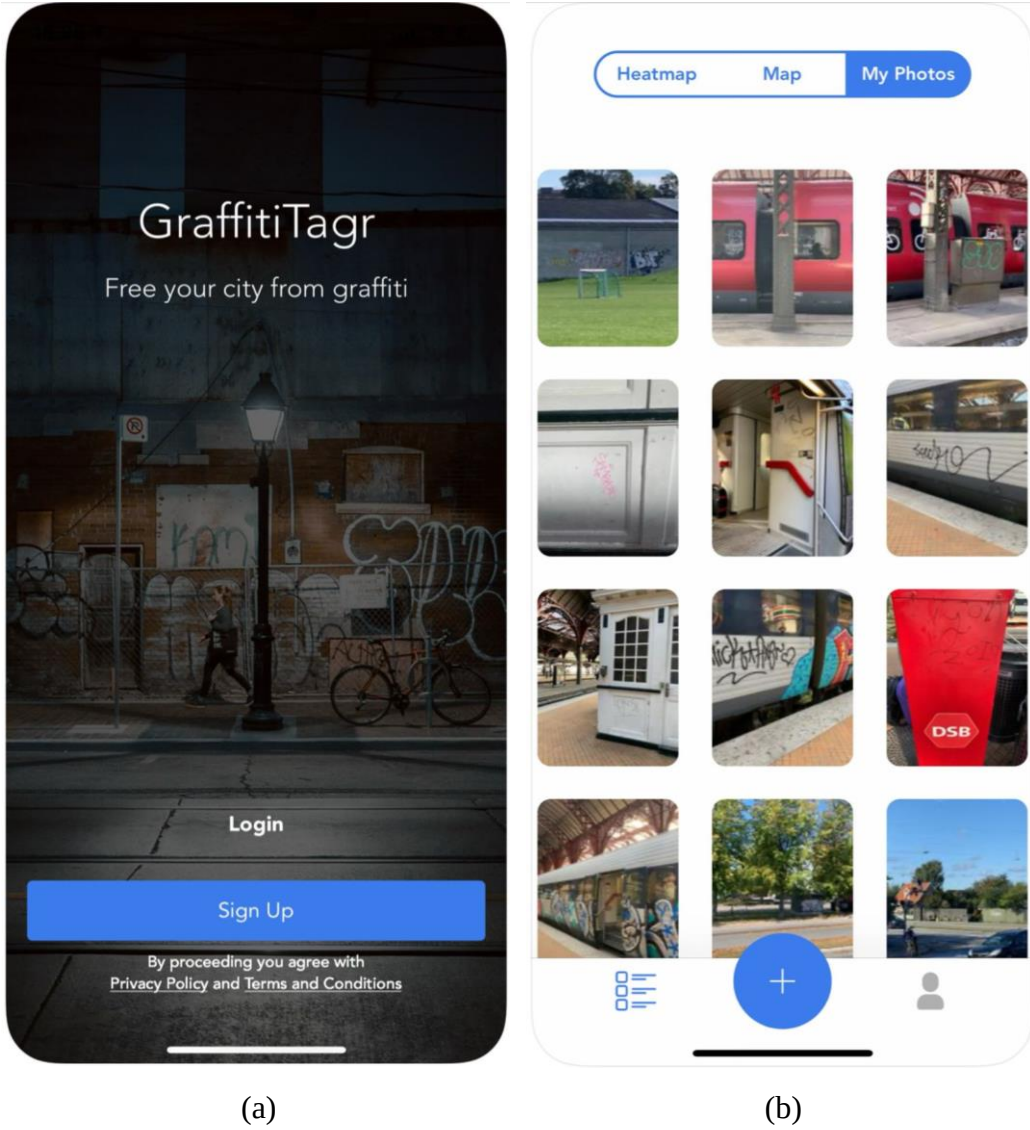
6.3. Çözüm Önerileri

Vandalizmin önlenmesi dört ana grupta incelenebilir. Bunlar; eğitim, sosyal programlar, ceza adalet sisteminin eylemleri ve fırsatların azaltılması olarak belirlenebilir.

Vandalizmi önlemede modern dünyanın gereklilikleri ve avantajları göz ardı edilmemelidir. Günümüzde hayatlarımızda büyük etkisi olan sosyal medya mecraları kullanılabilir. Sosyal medyanın gücü kullanılarak çeşitli kampanyalar düzenlenebilir. Bu konuda oluşturulacak akımlarla kısa sürede geniş kitlelere ulaşılarak vandalizmin önlenmesinin önemi vurgulanabilir.

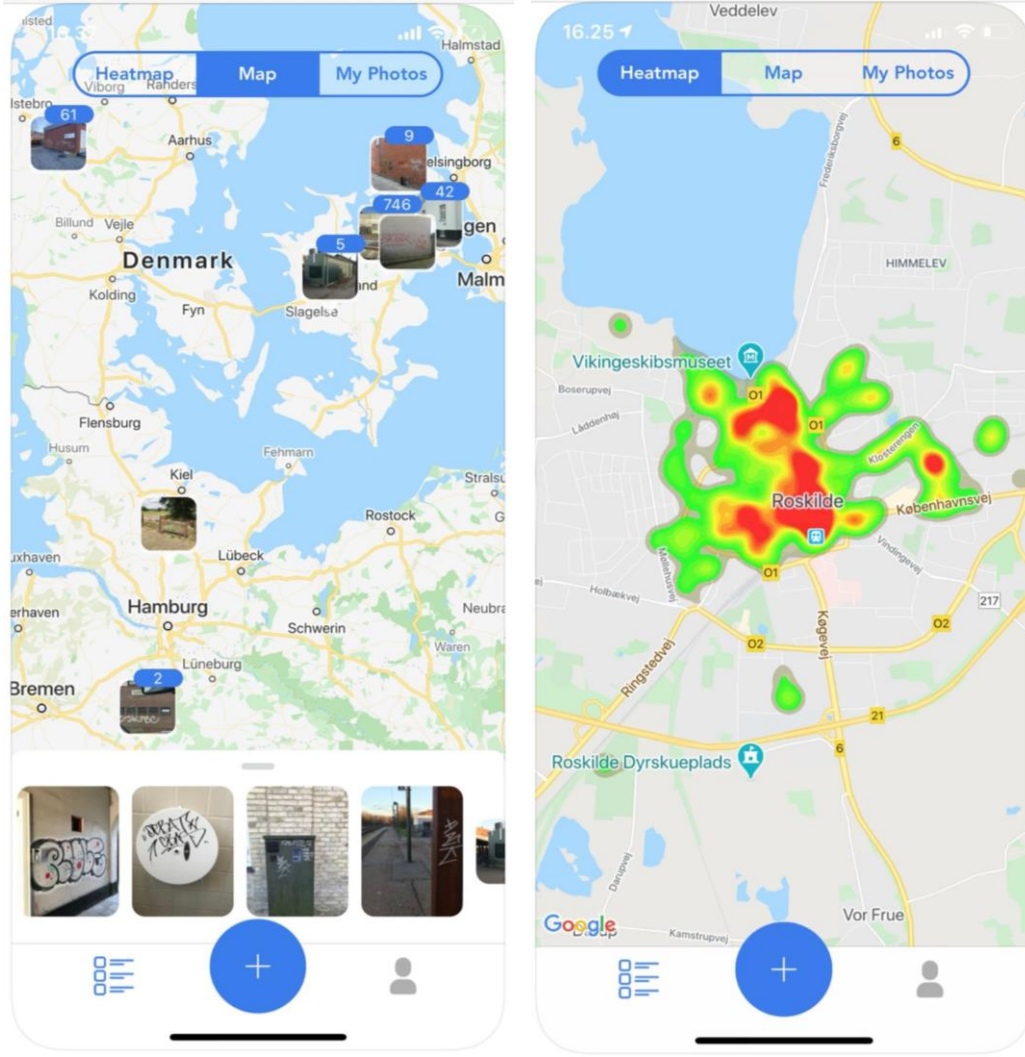
Günümüzde neredeyse herkesin cebinde olan akıllı telefonlar sayesinde yeni bir oluşum başlatılabilir. Örneğin bir mobil uygulama tasarlanabilir. Bu mobil uygulama sayesinde kullanıcılar gördükleri vandalizmleri uygulama üzerinden konum ve görsel bilgisi ile yetkili makamlara bildirebilir. Bu sayede vandal kişiler tespit edilebilir, eylemciler tespit edilemese bile meydana gelen tahribatlar daha kısa sürede fark edilip onarılabilir. Vandalizmin önlenmesi konusunda duyarlılık artırılır ve bu konuda bir şeyler yapmak isteyen her insan teknoloji sayesinde bu projede rol alabilir. Yaptığımız araştırmalar sonucu halihazırda tam olarak bu tarz bir uygulama geliştirilmemiştir. Yalnızca yasadışı grafitiyi ve çevre kirliliklerini ihbar etmeye yönelik geliştirilmiş olan mobil uygulamalara rastlanmıştır.

Bu uygulamalardan biri de GraffitiTagr isimli uygulamadır (Resim 6.3.a). Uygulama üzerinden kullanıcılar hesap oluşturarak, çektikleri yasadışı grafiti fotoğraflarını konum bilgisi paylaşarak ekleyebilmektedirler (Resim 6.3.b) [88].



Resim 6.3. GraffitiTagr isimli mobil uygulama a) Uygulamaya giriş ekranının görüntüsü [89] b) Uygulamaya yüklenen grafiti fotoğrafları [89]

GraffitiTagr uygulamasında harita üzerinde hangi grafitinin nerede olduğu bilgisi tüm kullanıcılara açık olarak tasarlanmıştır (Resim 6.4.a). Aynı zamanda grafiti vandalizminin bölgelere göre yoğunluğunu gösteren bir harita da içermektedir (Resim 6.4.b) [89].



(a)

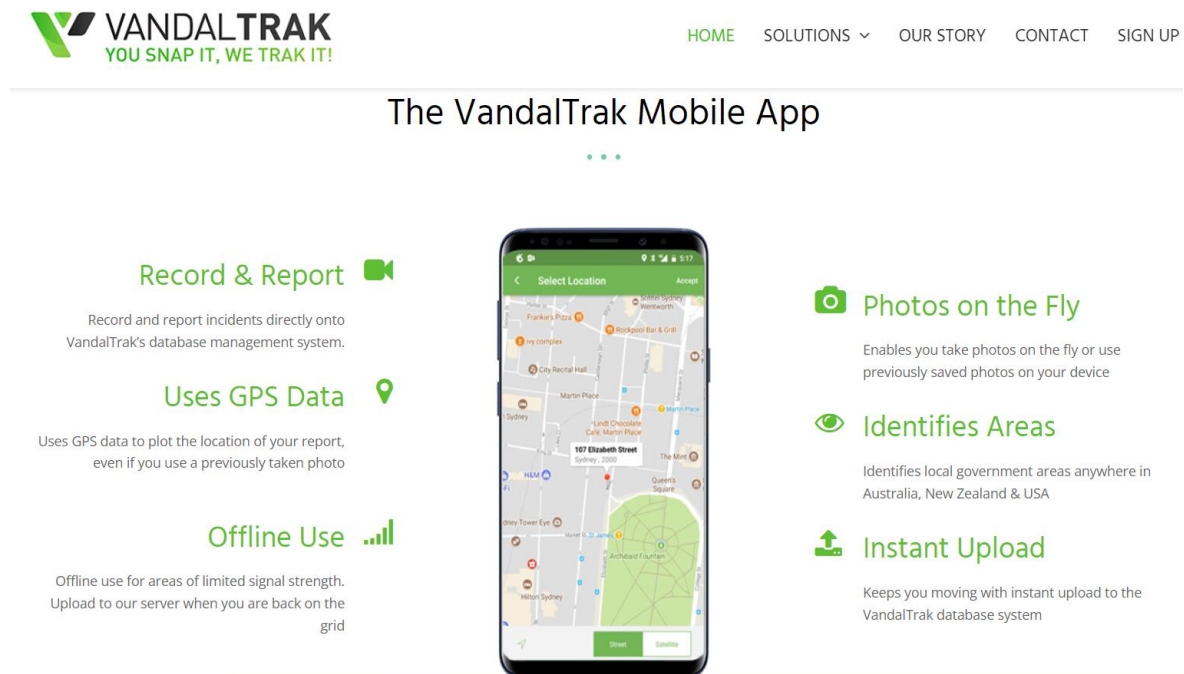
(b)

Resim 6.4. GraffitiTagr uygulamasındaki haritalar a) Yüklenen görsellerin konumunu gösteren harita [89] b) Roskilde şehrindeki vandalizm yoğunluğunu gösteren harita [89]

GraffitiTagr'ın geliştirici firması olan Adeltoft LAB ApS, grafiti vandalizmini tespit ve ihbar etmeye yönelik olan bu ücretsiz uygulama ile kullanıcılarına yasadışı grafiti ile mücadelenin bir parçası olun çağrısı yapmaktadır. Kullanıcıların rastladıkları grafitilerin fotoğraflarını çekip uygulamaya yüklemelerinin amacının; bu verilerin yetkili otoriteler ve özel şirketlerle işbirliği içinde vandalizmin önlenmesinde kullanılması olduğu belirtilmiştir [89].

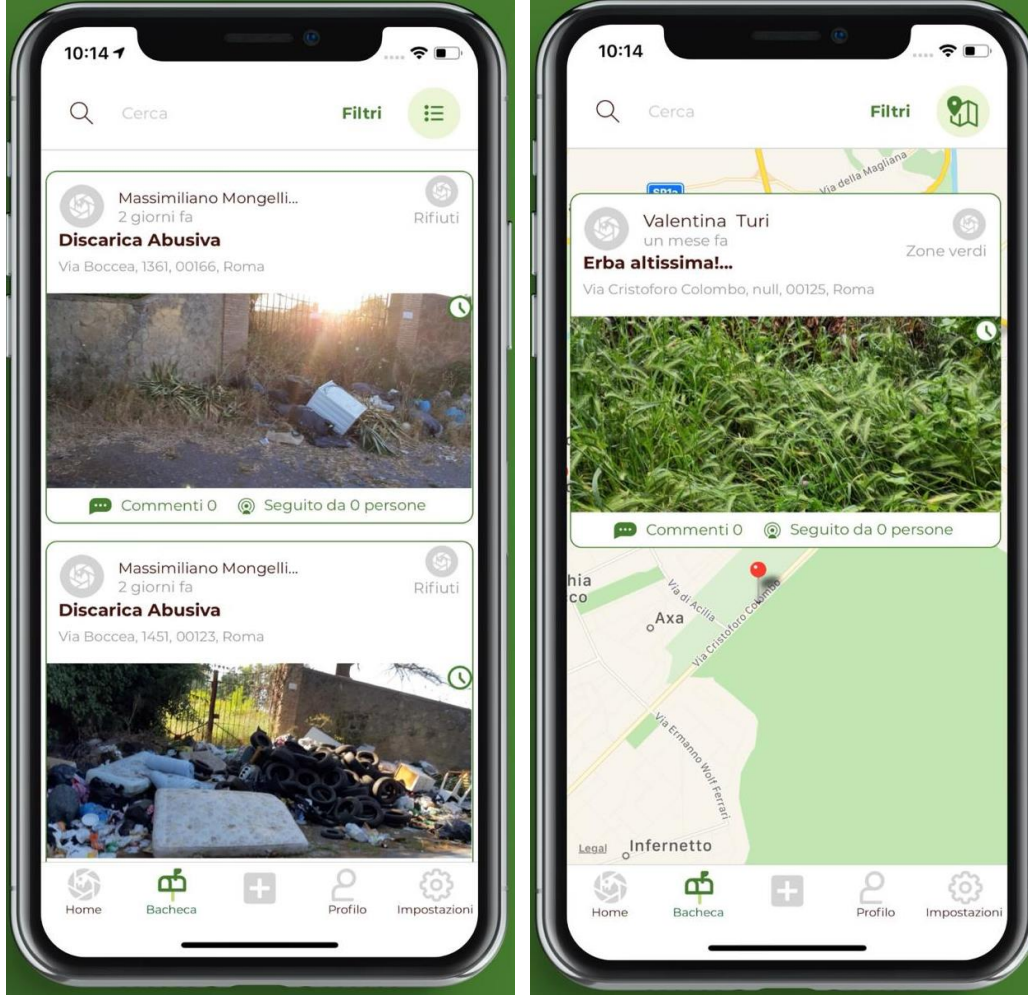
VandalTrak isimli bir diğer uygulama da yine yasadışı grafiti vandalizmini önlemek için geliştirilmiştir. Ülkemizden indirme erişimi olmayan uygulama, Avustralya için geliştirilmiş ve Google Play ve App Store üzerinden kullanıcılara ücretsiz olarak sunulmaktadır. 2008'den beri grafiti vandalizmiyle mücadele etmek için halkın yerel konseyler, işletmeler,

polis ve gönüllü gruplarla güçlerini birleştirmesini sağlayan bir platform sağlamaktadır. Bulduğumuz verilere göre bu zamana kadar uygulama üzerinden 64.000’den fazla video ve 244.000’den fazla fotoğraf paylaşılmıştır. VandalTrak, polisin grafiti vandallarını yakalamasına yardımcı olma konusunda Entegre Topluluk Suç Yönetim Sistemi olarak kullanılmaktadır. Geliştiriciler, kaliteli gerçek zamanlı bilginin öneminin, platformu geliştirmelerinde ön saflarında yer aldığını belirtmektedir. Uygulama, GraffitiTagr ile benzer şekilde çalışmaktadır; kullanıcılar uygulama üzerinden hesap oluşturarak grafiti görsellerini GPS bilgisi ile paylaşmaktadır, uygulamanın işlevselliğini kanıtlayan sistemleri ise problemin çözülmesini kullanıcılarla paylaşmasıdır (Resim 6.5) [90].



Resim 6.5. Vandaltrak adlı mobil uygulamanın websitesinden bir görüntü [90]

Benzer amaçla geliştirilen bir başka uygulama da İtalya’da yapılmıştır. Decoro Urbano isimli uygulama daha çok şehirdeki görüntü kirliliklerini tespit etmek amacıyla tasarlanmıştır. Uygulama üzerinden kullanıcılar rastladıkları çevre kirliliğine neden olan terk edilmiş atıkları, çöpleri, yol üzerindeki çukurları, yasadışı ilan panolarını, vandalizm eylemlerini, yol işaretleme ile ilgili sorunları ve yeşil alanlardaki ihmalleri fotoğraflayarak paylaşmaktadır (Resim 6.6.a). Uygulamaya eklenen fotoğrafların GPS aracılığı ile otomatik olarak konum bilgilerine erişildiği belirtilmektedir (Resim 6.6.b). Impresa Mobile tarafından geliştirilen uygulama ücretsizdir [91].



(a)

(b)

Resim 6.6. Decoro Urbano isimli mobil uygulamanın arayüzü a) Uygulamaya yüklenen görsel örnekleri [91] b) Uygulamaya yüklenen bir görselin konum bilgisinin gösterimi [91]

Ülkemizde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından geliştirilen birçok başarılı uygulama vardır. Örneğin; Müze Rehberim, Go Ankara, Türkiye'nin Müzeleri, Sanat Cepte, Eser Veri Tabanı vb. uygulamalar kullanıcılara ücretsiz olarak sunulmaktadır. Hatta Bakanlığın Alo176Takip isimli uygulaması üzerinden kullanıcılar taleplerinin takibini yapabilmektedir. Vandalizmin önlenmesinde de Bakanlık ve işbirlikçiler tarafından yukarıda verilen örneklere benzer ve daha kapsamlı olarak kültürel varlıklara zarar veren tüm vandalizm eylemlerini tespit, takip ve önlemeye yönelik bir uygulama geliştirilebilir. Kültürel mirasımızın korunmasında her bireyin sorumlu olduğunu bilmekteyiz ve bu konuda bir şeyler yapmak isteyen kişiler tarafından ilgi göreceğine inanıyoruz. Artık hız çağındayız ve özellikle gençlerin teknolojiye hakimiyeti ve hızlı tüketen bireyler olduklarını düşünecek olursak rastladıkları bir vandalizmi bilindik ve halihazırda kullanılan yöntemlerle gerekli

mercilere şikayet etmeleri ve takibini yapmalarını bekleyemeyiz. Ülkemizin her köşesi tarih dolu ve birçok tarihi eser, tarihi yapı vb. kültürel miras öğeleri bulundurmaktadır. Bunların her birinde eski usullerle güvenlik sağlanması zahmetli ve maliyetli bir yöntem. Bunun yerine tüm kullanıcıların birer müfettiş gibi, gördükleri tahribatları akıllı telefonları sayesinde kolayca bildirmeleri çok daha kaliteli ve güncel bir veri ağı oluşturabilir. Kullanıcılar sayesinde toplanan veriler gerekli otoriteler (Örneğin; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü) ile iş birliği yapan özel şirketler tarafından kontrol edilerek, gerekli onarım ve önlemler yerine getirilebilir. Uygulamanın güvenilirliği açısından kullanıcılar E-Devlet üzerinden giriş yapabilir ve en önemlisi kullanıcılar bildirdikleri problemin çözümünün takibini yapabilmeliler. Örneğin; Peri Bacalarında spreya boya vandalizmini fotoğraflı olarak bildiren kullanıcı sonrasında yine uygulama üzerinden bu bildirisinin ne aşamada olduğunu, problemin çözümünden sonraki halinin görsellerini görebilmelidir. Uygulamanın tanıtımı ve teşviki için kamu spotları hazırlanabilir, okullarda tanıtımı yapılabilir ve hatta problem çözüme ulaştıktan sonra bunu bildiren kullanıcılara teşekkür belgesi gönderilebilir.

Tarihi yapılara zarar vermemek ya da verilmesini önlemek çoğu zaman yeterli değildir. Bu yapıların bakıma ihtiyacı vardır ve bakımsızlık sonucu da tahripler meydana gelmektedir. Her konuda olduğu gibi bu konuda da toplum ve birey bilincini arttırmak çok önemlidir, bu da en çok eğitim ile sağlanabilmektedir. Bilindiği üzere, eğitim seviyesinin düşük olduğu bölgelerde vandalizm oranları diğer bölgelere göre fazladır. Vandalizmin önlenmesi için bilinçsiz kişilere ve erken yaştaki çocuklara yönelik eğitimler çözüm yolu olabilmektedir. Vandalizmin önlenmesinde okul çağındaki çocuklara yönelik olarak, okullarda çocukları bu konuda bilinçlendirecek eğitici ve öğretici oyun atölyeleri yapılabilir. Bu konuda duyarlı olmaları için tarihi alanlara okul gezileri düzenlenerek vandalizmin yanlış olduğu ve ne denli zararlı olduğu yerinde gösterilerek anlatılabilir. Yaz tatillerinde bu konuya yönelik bilinçlerini arttıracak ödevler verilebilir, çocuklara vandalizmin sonuçlarını göstererek sosyal sorumluluğu geliştirmeyi amaçlayan daha incelikli yaklaşımlar, istemeden verilen zararı azaltmada da etkili olabilir.

Vandalizm çeşitlerinin büyük çoğunluğunun psikolojik nedenlerden kaynaklandığı düşünülecek olursa problemin çözümünde bireyleri küçük yaşta eğitmek çok daha etkili olacaktır. Bu nedenle okul çağındaki çocuklara yönelik çalışmalar büyük önem arz etmektedir.

Yetişkinlere y6nelik, vandalizmin 6nlenmesi konusunda ise kamu spotları hazırlanabilir, bu konuda bireyin dıştan denetimli değil içten denetimli davranış sergilemesi yaklaşımı benimsenmelidir. Kalabalık kamusal alanlarda vandalizm konusunda bilinçlendirici el ilanları dağıtılabilir, duvar afişleri, reklam panoları kullanılabilir. İnteraktif alışmalar daha etkili olabileceği için şehir meydanları gibi kalabalık yerlerde toplumla etkileşimli çeşitli etkinlikler d6zenlenebilir.

Vandalizmin 6nlenmesinde resmi kurum ve kuruluşlar 6nemli bir rol oynamaktadır. Yukarıda bahsedilen mobil uygulama, daha etkili ve g6venilir olması için yetkili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde y6r6t6lmelidir. Kamusal alanlardaki vandalizmi 6nleme konusunda toplum bilincini arttıracak faaliyetler de resmi kurum ve kuruluşlarca desteklenmelidir.

Bu y6ntemlerin yanında yardımcı olarak, tarihi alanlara vandalları caydırması amacıyla kamera ve g6venlik g6revlilerinin sayısı çoğaltılabilir, cezai yaptırımlar arttırılabilir.

7. SONUÇ

Yüksek lisans tezi kapsamında, vandalizm kavramı, çeşitleri ve vandal kavramı başlıkları altında ilgili literatür çalışması yürütülmüştür. Var olan vandalizm çeşitlendirmelerinden literatürde en çok kabul görenlerini kapsayan yeni bir sınıflandırma ortaya konulmuştur. Kültürel miras kavramına değinilmiş, kültürel miras değeri taşıyan yapıların toplum için önemi vurgulanmıştır. Kültürel miras değeri taşıyan tarihi yapılarda vandalizm konusu irdelenmiş, Dünya'dan ve ülkemizden farklı vandalizm örneklerine yer verilerek problemin boyutuna dikkat çekilmiştir. Kültürel mirasların turizm için önemine değinilmiş ve vandalizmin turizmi nasıl olumsuz etkilediği anlatılmıştır. Son olarak, vandalizmin önlenmesi konusu işlenmiş, bu başlık altında hali hazırda bulunan önlemler ve yaptırımlara değinilmiş ve özsaygı kavramının önemi vurgulanmıştır. Tarihi yapılarda vandalizmin önlenmesi için çeşitli çözüm önerileri sunulmuş ve özellikle çözüm önerisi olarak mobil uygulama fikri benzer örnekleri gösterilerek detaylı olarak açıklanmıştır.

Çalışmadan da anlaşılacağı gibi, vandalizm toplumun her üyesini ilgilendiren ve özellikle uzun vadede geri dönüşü olamayacak kayıplara sebebiyet veren, kuşakların kültürel miras eşitliğini zedeleyen ciddi bir problemdir. Toplumlarını benliğini yitirmemesi, toplum hafızasının kaybolmaması, kültürlerin yaşatılabilmesi için kültürel miras değeri taşıyan tarihi yapılarımızın devamlılığı olan bir korumaya ihtiyacı vardır. Şuan ki durum gösteriyor ki; bu tür tahrip eylemlerini önlemek amacıyla uygulanan yöntemler ve cezalar yetersiz kalmaktadır. Toplumun tüm bireylerinin özsaygısını arttırmak ve bilinçlendirmek amaçlı özellikle küçük yaşta verilecek olan eğitimler problemi hafifletebilir. Sosyal medyanın gücü kullanılarak yetişkinlerin bilincini arttırmaya yönelik çalışmalar yapılabilir. Önleme politikası düzenlenerek, isteyen herkesin dâhil olmasına olanak sağlayan projeler geliştirilip küresel boyutta adımlar atılabilir. Sonuç itibarıyla tarihi yapıların, geçmişimizin ve kültürümüzün değerini kavramaya yardımcı olacak her türlü çalışma bu problemin yarattığı durumun seyrini değiştirebilir.

KAYNAKLAR

1. Merrills, A. H. (2009). The Origins of ‘Vandalism’1. *International Journal of the Classical Tradition*, 16(2), 155.
2. Ward, C. (1973). *Vandalism*. London: Architectural Press, 13-183.
3. Öğülmüş, S. (1993). Tahripçilik. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 26 (2), 588-592.
4. İnternet: Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (1932). *Türk Dil Kurumu*. Web: <https://sozluk.gov.tr/> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
5. Sözen, M. & Tanyeli, U. (1986). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü: resim-heykel-mimarlık, geleneksel Türk sanatları-uygulamalı sanatlar ve genel sanat kavramları* (71. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
6. Merrill, S. O. C. (2011). Graffiti at heritage places: vandalism as cultural significance or conservation sacrilege? *Time and Mind*, 4(1), 59-75.
7. Klossowski, P. (2005). *Nietzsche and the Vicious Circle*. (çev. Daniel Smith). London: Continuum, 9-11.
8. United Nations Educational Scientific and Cultural Organization. (1954). The Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. *UNESCO*. Hague: 3-4.
9. Krivokapić, B. (2019). The NATO bombing of Yugoslavia (1999) 20 years later—the problems of legality, legitimacy and consequences. *David vs. Goliath: NATO war against Yugoslavia and its implications*, 19-56.
10. Erol M. S. ve Tunç Ç. (2003). 11 Eylül Sonrası ABD’nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya. *Avrasya Dosyası*, 9(3), 17.
11. Goldstein, A. P. (2013). *The psychology of vandalism*. New York: Springer Science & Business Media.
12. Zeisel, J. (1977). Stopping School Property Damage. *CEFP Journal*, 12-13.
13. İnternet: Iconoclasm. (2022). *Wikipedia*. Web: <https://en.wikipedia.org/wiki/Iconoclasm> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
14. İnternet: İkonoklazm. (2022). *Wikipedia*. Web: <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0konoklazm> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
15. İnternet: Harman, Ö. F. (2007). On Emir. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Web: <https://islamansiklopedisi.org.tr/on-emir> Son Erişim Tarihi: 04.11.2022.
16. Knight, D. A. & Levine, A. J. (2011). *The Meaning of the Bible: What the Jewish Scriptures and Christian Old Testament Can Teach Us*. (1. Baskı). New York: HarperOne.

17. İnternet: Geyik, N. E. (2020). Bizans Tarihinde İkonoklazma Dönemi ve İkonoklazmanın Aya Sofya'ya Etkisi. *International Journal of Social, Political and Economic Research*, 7(3), 575-590. Web: <https://doi.org/10.46291/IJOSPERVOL7ISS3PP575-590> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
18. İnternet: Şen, P. (Mayıs, 2016). Bizans'ın Sanat Yıkımı: İkonoklast Dönem. *Düşün Bil.* Web: <https://dusunbil.com/bizansin-sanat-yikimi-ikonoklast-donem/> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022
19. İnternet: Hz. Muhammed tarafından Kabe'de bulunan putların kırılması L'Histoire Merveilleuse en Vers de Mahomet, 11. yüzyıl. (2007). *Wikipedia*. Web: https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0konoklazm#/media/Dosya:Muhammad_destroying_idols_-_L'Histoire_Merveilleuse_en_Vers_de_Mahomet_BNF.jpg Son Erişim Tarihi: 02.09.2022.
20. İnternet: Aniconism in Islam. (2023). *Wikipedia*. Web: https://en.wikipedia.org/wiki/Aniconism_in_Islam Son Erişim Tarihi: 03.01.2023.
21. Burckhardt, T. (2009). *Art of Islam: Language and meaning*. Bloomington: World Wisdom.
22. İnternet: Hollanda reformunda Beeldenstorm olayının resmi, De eerste jaren der Nederlandsche Revolutie (1555-1568), Elsevier, Rotterdam 1882. (2022). *Wikipedia*. Web: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Beeldenstorm.jpg> Son Erişim Tarihi: 15.11.2022.
23. İnternet: Tahrif. (2021). *Wikipedia*. Web: https://tr.wikipedia.org/wiki/Tahrif#cite_note-2 Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
24. İnternet: Tarakçı, M. Tahrif. (2010). *TDV İslam Ansiklopedisi*. Web: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tahrif--kitap> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
25. İnternet: Uluslararası Kültür Turizmi Tüzüğü. Miras Açısından Önem Taşıyan Yerlerde Turizmin Yönetilmesi. (1999). *ICOMOS Uluslararası Kültür Turizmi Komitesi*. Web: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0300983001536913522.pdf Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
26. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (1983), *T.C. Resmi Gazete*, 2863, 23 Temmuz 1983.
27. Nora, P. & Özcan, M. E. (2006). *Hafıza mekânları*. Ankara: Dost kitabevi yayınları.
28. İnternet: TBMM Binaları. (2015). *TBMM Basımevi*. Web: https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/tbmm_binalari_tr_20102016.pdf Son Erişim Tarihi: 21.10.2020.
29. İnternet: Sudaş, İ. (Mart, 2015). Ulusal 11 Eylül Anıtı. *Arkitera*. Web: <https://www.arkitera.com/proje/ulusal-11-eylul-aniti/> Son Erişim Tarihi: 02.01.2021.

30. İnternet: 1. Meclis Binası. (2019). *Wikipedia*. Web: https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:1._Meclis_Binas%C4%B1.jpg Son Erişim Tarihi: 02.01.2021.
31. Gunn, C. A. & Var, T. (2002). *Tourism planning: Basics, concepts, cases*. (4. Baskı). New York: Psychology Press.
32. İnternet: Patin, V. (Temmuz, 1999). Heritage and tourism: will market forces rule? *UNESCO Courier*, 52, 35-36. Web: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000116590> Son Erişim Tarihi: 15.06.2022.
33. İnternet: Zafer Takı, Paris. (2022). *Wikipedia*. Web: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Zafer_Tak%C4%B1_\(Paris\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Zafer_Tak%C4%B1_(Paris)) Son Erişim Tarihi: 15.06.2022.
34. İnternet: Arc de Triomphe. *Cntraveler*. Web: <https://www.cntraveler.com/activities/paris/arc-de-triomphe> Son Erişim Tarihi: 10.05.2022.
35. İnternet: Temmuz Devrimi. (2021). *Wikipedia*. Web: https://tr.wikipedia.org/wiki/Temmuz_Devrimi Son Erişim Tarihi: 27.11.2022.
36. Bergson, H. (2007). *Madde ve Bellek*. (çev. I. Ergüden). Ankara: Dost Kitabevi. (Eserin orijinali 1986'da yayımlandı).
37. Halbwachs, M. (2018). *Kolektif Bellek*. (çev. Z. Karagöz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık. (Eserin orijinali 1925'de yayımlandı).
38. Roediger, H. & Wertsch, J. (2008). Creating a New Discipline of Memory Studies. *Memory Studies*, 1, 9-22.
39. İnternet: Yalçınkaya, H. (Temmuz, 2018). 'Hiçbir savaşın galibi olmaz' Savaşlara kurban giden 14 tarihi eser. *Jurnal.ist*. Web: <https://www.gzt.com/jurnalist/hicbir-savasin-galibi-olmaz-savaslara-kurban-giden-14-tarihi-eser-3411243> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
40. İnternet: Sadiq, I. (Mayıs, 2018). Historic building demolished, Ahmadiyya place of worship vandalised in Sialkot. *Dawn*. Web: <https://www.dawn.com/news/1409714> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
41. İnternet: Cultural Landscape and Archaeological Remains of the Bamiyan Valley. (2003). *UNESCO*. Web: <https://whc.unesco.org/en/list/208/> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
42. İnternet: List of World Heritage in Danger. (2003). *UNESCO*. Web: <https://whc.unesco.org/en/danger/> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
43. İnternet: The taller Buddha of Bamiyan before and after destruction. (2019). *Wikimedia*. Web: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Buddha_Bamiyan_1963.jpg#/media/File:Taller-Buddha-of-Bamiyan-before-and-after-destruction-2.jpg Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.

44. İnternet: First Plenary Session Of The International Coordination Committee For The Safeguarding Of Afghanistan's Cultural Heritage. (Haziran, 2003). *UNESCO*. Web: <https://whc.unesco.org/en/activities/245> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
45. İnternet: Özdemir, M. (1995), Endülüs. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Web: <https://islamansiklopedisi.org.tr/endulus#1> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
46. İnternet: Kurtuba Camii (Cordoba Katedrali). *Tarihi Olaylar*. Web: <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/kurtuba-camii-cordoba-katedrali-1032> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
47. İnternet: Historic Centre of Cordoba. (1984). *UNESCO*. Web: <https://whc.unesco.org/en/list/313> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
48. İnternet: Historic Centre of Cordoba. (1994). *UNESCO*. Web: <https://whc.unesco.org/en/list/313/gallery/> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
49. İnternet: Ertuğrul, E. (Ocak, 2017). Sprey Boya ile Boyanan Kolezyum'da Güvenlik Tartışmaları Başladı. *Arkeofili*. Web: <https://arkeofili.com/sprey-boya-ile-boyanan-kolezyumda-guvenlik-tartismalari-basladi/> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
50. İnternet: Why do tourists keep vandalising the Colosseum? (2020). *Wanted In Rome*. Web: <https://www.wantedinrome.com/news/why-do-tourists-keep-vandalising-the-colosseum.html> Son Erişim Tarihi: 05.12.2022.
51. İnternet: Murdock, J. (Haziran, 2007). Dünya Anıtlar Fonu Tarafından Belirlenmiş, Tehlike Altındaki 100 Eser ve Şehir. *Mimdap*. Web: <http://mimdap.org/2007/06/dunya-anitlar-fonu-tarafindan-belyrlenmyth-tehlyke-altindaky-eser-ve-thehyrler/> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
52. İnternet: Taylor, D. B. & Yuhas, A. (Ocak, 2020). Peru Deports 5 Tourists Accused of Damaging Machu Picchu Temple. *NY Times*. Web: <https://www.nytimes.com/2020/01/15/world/americas/machu-picchu-tourist-arrests.html> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
53. İnternet: Pile, T. (Aralık, 2016). China's Great Wall: the good, bad and ugly sides for tourists. *Post Magazine*. Web: <https://www.scmp.com/magazines/post-magazine/travel/article/2054829/chinas-great-wall-good-bad-and-ugly-sides-tourists> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
54. İnternet: Anger in China over teenager's graffiti at Luxor temple. (2013). *BBC*. Web: <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-22677980> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
55. İnternet: Ding Jinhao engraving scandal. (2016). *Wikipedia*. Web: https://en.wikipedia.org/wiki/Ding_Jinhao_engraving_scandal Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
56. İnternet: 15 yaşındaki çocuğun ebeveynleri, eski Mısır tapınağındaki Çin grafitileri için özür diledi. (2013). *CNN*. Web: <https://www.cnn.co.jp/fringe/35032592.html> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.

57. İnternet: Wainwright, O. (Mart, 2016). Spain's concrete castle: a case of accidental genius? *The Guardian*. Web: <https://www.theguardian.com/artanddesign/architecture-design-blog/2016/mar/10/spain-concrete-castle-restoration-matrera-cadiz-accidental-genius> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
58. İnternet: Weaver, M. & Jones, S. (Nisan, 2016). Ridiculed restoration of Spanish castle wins architecture prize. *The Guardian*. Web: <https://www.theguardian.com/world/2016/apr/13/matrera-castle-restoration-wins-architecture-prize-spain> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
59. Somuncu, M. & Yiğit, T. (2009). *Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri Dünya Mirası Alanı'ndaki Turizmin Sürdürülebilirlik Perspektifinden Değerlendirilmesi*. V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, Ankara: 387-402.
60. İnternet: Peribacalarındaki spreylere boyalı yazılara tepki: Tarih düşmanları saldırdı. (2021). *Ntv*. Web: <https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/peribacalarindaki-sprey-boyali-yazilara-tepki-tarih-dusmanlari-saldirdi,WqMAUaw0AEes0IUPQusRVA/TDdrFsFNa0KhkwrUgeVYaw> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
61. İnternet: Vandalizmden Zor Kurtulan Roma Tiyatrosu Arkeopark Olacak. (2020). *Mimdap*. Web: <https://mimdap.org/2020/07/vandalizmden-zor-kurtulan-roma-tiyatrosu-arkeopark-olacak-2-bolum/> Son Erişim Tarihi: 16.01.2021.
62. İnternet: Roma Tiyatrosu. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi*. Web: <https://web.archive.org/web/20141225212242/http://www.anadolumedeniyetlerimuzesi.gov.tr/TR,77839/roma-tiyatrosu.html> Son Erişim Tarihi: 16.01.2021.
63. İnternet: Antik Tiyatro Gün Yüzüne Çıkıyor. (2013). *Ankara Büyükşehir Belediyesi*. Web: https://web.archive.org/web/20130925151047/http://ankara.bel.tr/haberler/antik-tiyatro-gun-yuzune-cikiyor/#.U_9XRpTiIgc Son Erişim Tarihi: 24.01.2021.
64. İnternet: Şener, Ş. C. (Ekim, 2013). Antik tiyatro onarılmıyor, üzerine yeni tiyatro yapılıyor! *Evrensel*. Web: <https://www.evrensel.net/haber/69728/antik-tiyatro-onarilmiyor-uzerine-yeni-tiyatro-yapiliyor> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
65. İnternet: Ankara Roma Tiyatrosu. (2022). *Wikipedia*. Web: https://tr.wikipedia.org/wiki/Ankara_Roma_Tiyatrosu Son Erişim Tarihi: 17.01.2021.
66. İnternet: Yavuz, Y. (Mayıs, 2016). Ankara'da utanç manzaraları. *Oda TV*. Web: <https://odatv4.com/ankarada-utanc-manzaralari-0805161200.html> Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
67. Tunçer, M. (2019). Ankara'nın Kaybolan Doğal ve Kültürel Değerleri. *Türkiye Peyzaj Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 108-138.
68. İnternet: Roma Tiyatrosu Gün Işığına Çıkıyor. (2020). *Ankara Büyükşehir Belediyesi*. Web: <https://www.ankara.bel.tr/haberler/roma-tiyatrosu-gun-isigina-cikiyor> Son Erişim Tarihi: 11.12.2020.
69. İnternet: Ankara'daki Antik Roma Tiyatrosunda Restorasyon Yüzde 70 Tamamlandı. (2022). *Trt Haber*. Web: <https://www.trthaber.com/foto-galeri/ankaradaki-antik-roma->

- tiyatrosunda-restorasyon-yuzde-70-tamamlandi/45824/sayfa-1.html Son Erişim Tarihi: 24.11.2022.
70. İnternet: Karakoç, N. (Ekim, 2022). “Ankara Roma Tiyatrosu Restorasyonu ve Arkeopark Uygulaması” ile Ankara Büyükşehir Belediyesi’ne Tarihi Kentler Birliği Büyük Ödülü. *Arkitera*. Web: <https://www.arkitera.com/haber/ankara-roma-tiyatrosu-restorasyonu-ve-arkeopark-uygulamasi-ile-ankara-buyuksehir-belediyesine-tarihi-kentler-birligi-buyuk-odulu/> Son Erişim Tarihi: 15.12.2022.
 71. İnternet: Kinsella, E. (Ağustos, 2017). Yale University Altered a Campus Sculpture Depicting Violence Against a Native American. *Artnet News*. Web: <https://news.artnet.com/art-world/yale-university-campus-sculpture-1054526> Son Erişim Tarihi: 25.11.2022.
 72. İnternet: Smith, K. (Ağustos, 2017). Yale’s Disgraceful Whitewashing of History Continues. *National Review*. Web: <https://www.nationalreview.com/2017/08/yale-erases-history-campus-statue-covered-appeasing-activist-mob/> Son Erişim Tarihi: 25.11.2022.
 73. Andereck, K. L., Valentine, K. M., Knopf, R. C. & Vogt, C. A. (2005). Residents’ perceptions of community tourism impacts. *Annals of Tourism Research*, 32(4), 1056-1076.
 74. İnternet: UNWTO World Tourism Barometer and Statistical Annex. (2020). *E-unwto*. Web: <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/wtobarometereng.2020.18.1.7?role=tab> Son Erişim Tarihi: 25.11.2022.
 75. İnternet: Dünya Mirası listesi. (2022). *Wikipedia*. Web: https://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BCnya_Miraslar%C4%B1_listesi#cite_note-187 Son Erişim Tarihi: 25.11.2022.
 76. İnternet: Old Walled City of Shibam. (1982). *UNESCO*. Web: <https://whc.unesco.org/en/list/192> Son Erişim Tarihi: 25.11.2022.
 77. İnternet: Old City of Sana'a. (1986). *UNESCO*. Web: <https://whc.unesco.org/en/list/385> Son Erişim Tarihi: 25.11.2022.
 78. İnternet: Historic Town of Zabid. (1993). *UNESCO*. Web: <https://whc.unesco.org/en/list/611> Son Erişim Tarihi: 25.11.2022.
 79. İnternet: Socotra Archipelago. (2012). *UNESCO*. Web: <https://unescoheritagesites.blogspot.com/2012/08/socotra-archipelago-yemen.html?m=1> Son Erişim Tarihi: 25.11.2022.
 80. İnternet: Discouragement Of Vandalism At Historical Sites By The Usage Of Virtual Technology. (2021). *Edubirdie*. Web: <https://edubirdie.com/examples/discouragement-of-vandalism-at-historical-sites-by-the-usage-of-virtual-technology/> Son Erişim Tarihi: 19.10.2022.
 81. İnternet: Bağlanma teorisi. (2022). *Wikipedia*. Web: https://tr.wikipedia.org/wiki/Ba%C4%9Flanma_teorisi Son Erişim Tarihi: 29.11.2022.

82. İnternet: No Vandalism Signs. *My Security Sign*. Web: <https://www.mysecuritysign.com/MSS/Anti-Vandalism-Signs> Son Erişim Tarihi: 25.11.2022.
83. Önen, L. (1988). *İşyeri Uyarı Levhalarının Algılanmasında Çalışanın Sosyal ve Psikolojik Yapısının Etkisi*. V. Ulusal Psikoloji Kongresi, Ege Üniversitesi, İzmir: 23-38.
84. İnternet: Please No Vandalism, (2018). *Twitter*. Web: <https://twitter.com/kidkoala/status/998294746958258177/photo/1> Son Erişim Tarihi: 25.11.2022.
85. Türk Ceza Kanunu (2004), *T.C. Resmi Gazete*, 5237, 12 Ekim 2004.
86. İnternet: Singapur'dan İki Alman Hapis ve Dayak Cezası. (2015). *BBC*. Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150305_singapur_dayak Son Erişim Tarihi: 25.11.2022.
87. Stevenson, A. (Ed.). (2010). *Oxford dictionary of English*. Oxford University Press, USA.
88. İnternet: GraffitiTagr Application. *GraffiriTagr*. Web: <https://www.graffititagr.com/> Son Erişim Tarihi: 25.11.2022.
89. İnternet: GraffitiTagr Application. *AppStore*. Web: <https://apps.apple.com/us/app/graffititagr/id1457042483> Son Erişim Tarihi: 25.11.2022.
90. İnternet: Vandaltrak Application. *Vandaltrak*. Web: <https://www.vandaltrak.com/> Son Erişim Tarihi: 25.11.2022.
91. İnternet: Decoro Urbano Application. *AppStore*. Web: <https://apps.apple.com/us/app/wedu-decoro-urbano/id441229423> Son Erişim Tarihi: 25.11.2022.



Gazili olmak ayrıcalıktır